

UNIVERZITET CRNE GORE

FILOZOFSKI FAKULTET NIKŠIĆ

Studijski program za obrazovanje učitelja

**Uticaj sajber nasilja na kvalitet socijalizacije učenika u trećem ciklusu
osnovne škole**

MASTER RAD

Mentor:

prof. dr Tatjana Novović

Kandidat:

Jovana Bujišić 769/18

U Nikšiću, 2023.godina

Sažetak

U današnjem savremenom dobu, sajber nasilje postaje sve ozbiljniji problem, a naročito među učenicima trećeg ciklusa osnovne škole. Treći ciklus osnovne škole predstavlja period koji je od izuzetnog značaja za proces socijalizacije učenika. U ovom periodu se oblikuju i razvijaju socijalne vještine i formiraju se socijalni identiteti. Sajber nasilje može ozbiljno narušiti proces socijalizacije učenika. Osnovni cilj ovog istraživanja je da se ispita uticaj sajber nasilja na kvalitet socijalizacije ovih učenika, kao i da se istraže potencijalne strategije prevencije. Kroz kombinaciju kvalitativnih i kvantitativnih metoda istraživanja, prikupljeni su podaci od 70 nastavnika iz Osnovnih škola „Radojica Perović“, „21.maj“ i „Marko Miljanov“, iz Podgorice, i 120 učenika trećeg ciklusa iz gore spomenutih škola. Analiza rezultata istraživanja pružila je uvid u stavove nastavnika i učenika o sajber nasilju. Ispitanici su istakli da sajber nasilje može znatno uticati na odnose među vršnjacima, a da pedagoško-psihološka služba ima značajnu ulogu u edukaciji i podršci. Saradnja škole sa roditeljima se takođe prepoznaje kao ključni faktor u prevenciji sajber nasilja. Nalazi istraživanja ukazuju na neophodnost razvijanja cjelovitih strategija za prevenciju sajber nasilja u osnovnim školama, koje uključuju edukaciju učenika, podršku pedagoško-psihološke službe i saradnju sa roditeljima.

Ključne riječi: socijalizacija učenika, vršnjačko nasilje, društvene mreže, sajber nasilje, programi prevencije sajber nasilja

Univerzitet Crne Gore

Filozofski fakultet Nikšić

Studijski program za obrazovanje učitelja

Izjava o autorstvu

Jovana Bujišić

Na osnovu člana 22 Zakona o akademskom integritetu, ja, dolje potpisana,

IZJAVLJUJEM

pod punom krivičnom i materijalnom odgovornošću da je master rad pod nazivom

„Uticaj sajber nasilja na kvalitet socijalizacije učenika u trećem ciklusu osnovne škole“

rezultat sopstvenog istraživačkog rada, da nijesam kršila autorska prava i koristila eventualnu svojinu drugih lica i da je navedeni rad moje originalno djelo.

Mjesto i datum:

Nikšić, 2023.godina

Potpis studentkinje:

SADRŽAJ

UVOD	1
I TEORIJSKI PRISTUP	3
1. VRŠNJAČKO NASILJE.....	3
1.1. Pojam vršnjačkog nasilja	3
1.2. Karakteristike vršnjačkog nasilja	4
1.3. Vrste vršnjačkog nasilja	6
2. SAJBER NASILJE.....	9
2.1. Karakteristike sajber nasilja	10
2.2. Forme sajber nasilja.....	11
2.3. Nasilje na društvenim mrežama	14
2.4. Prevencija sajber nasilja	15
2.5. Programi prevencije sajber nasilja.....	17
2.6. Efekti sajber nasilja na kvalitet socijalizacije učenika	20
2.7. Podrška u prevazilaženju sajber nasilja	22
3. PREGLED DOSADAŠNJIH ISTRAŽIVANJA	25
4. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA	28
4.1. Problem i predmet istraživanja	28
4.2. Ciljevi i zadaci istraživanja	28
4.3. Hipoteze istraživanja	29
4.4. Operacionalizacija varijabli.....	30
4.5. Karakter i značaj istraživanja	30
4.6. Populacija i uzorak istraživanja	31
4.7. Metode, tehnike i instrumenti istraživanja	32
4.8. Organizacija i tok istraživanja	32
4.9. Obrada podataka dobijenih rezultata	33

5. REZULTATI ISTRAŽIVANJA I DISKUSIJA	34
5.1. Prikaz i analiza istraživanja	34
5.2. Analiza fokus grupnog intervjua	40
6. ZAVRŠNA RAZMATRANJA I ZAKLJUČCI	46
LITERATURA	48
PRILOZI.....	53

UVOD

Internet je danas postao sastavni dio života ljudi, kako starijih, tako i mlađih, i njegova dostupnost je zapravo značajno promijenila živote ljudi. Ova globalna mreža nam pruža pristup velikoj količini informacija, a možemo reći da je njen značaj veliki i kada je komunikacija u pitanju. Takođe, pruža nam mnogobrojne mogućnosti, kao što je učenje putem interneta, lako pregledavanje aktuelnih vijesti a nerijetko predstavlja i izvor zabave.

Dvostruka priroda savremene informacione i komunikacione tehnologije se ogleda u neprekidnom balansiranju između postojećih mogućnosti, s jedne strane, i velikog broja riskantnih situacija koje se javljaju, s druge strane (Walrave & Heirman, 2011).

Shodno navedenom, smatramo da informacione tehnologije predstavljaju jedan novi prostor u kojem se odvija proces socijalizacije učenika, koja ima veliku ulogu u njihovom kognitivnom, emotivnom i socijalnom razvoju. Sama važnost socijalizacije učenika je od izuzetnog značaja, jer, učenici, kroz proces socijalizacije, stiču ključne socijalne vještine, kao što su komunikacija, empatija, saradnja, razumijevanje pravila i sposobnost rješavanja sukoba. Takođe, kroz proces socijalizacije, učenici uspostavljaju zdrave interpersonalne odnose, razvijaju pozitivnu sliku o sebi i prilagođavaju se različitim socijalnim okruženjima.

Iako korišćenje interneta i društvenih mreža ima dosta prednosti, možemo reći da digitalni svijet sa sobom nosi i mnoge rizike i opasnosti, kao što je recimo narušavanje privatnosti, problemi u komunikaciji i slično. Usljed prirodne potrebe za druženjem, djeca putem društvenih mreža često stupaju u kontakt sa nepoznatim osobama iz virtuelnog svijeta, te se na taj način izlažu potencijalnoj opasnosti. Dalje, neadekvatna primjena informacione tehnologije daje učenicima nove načine za ispoljavanje nasilničkog ponašanja (Kowalski & Limber, 2007). Upravo na taj način dolazi do sajber nasilja.

Sajber nasilje predstavlja sve ozbiljniji problem u današnjem vremenu. Sajber nasilje se odnosi na agresivno ponašanje koje se provodi putem elektronskih komunikacionih kanala kao što su društvene mreže, e-pošta, poruke ili forumi (Hinduja & Patchin, 2018).

Prema riječima određenih autora (Smith i sar., 2008), sajber nasilje se određuje kao jedna forma agresivnog ponašanja grupe ili pojedinca, koja koristi elektronske oblike kontakta tokom dužeg vremena u kontekstu nanošenja negativnih posljedica drugim

učenicima. Sajber nasilje žrtvama može nanijeti ozbiljne psihološke, emocionalne i socijalne posljedice. Sajber nasilje ima za cilj da uplaši, osramoti svoju žrtvu, a može se odvijati preko mobilnih telefona, računara, društvenih mreža, aplikacija za dopisivanje i slično. Nasilnici koji vrše svaki vid nasilja, pa tako i sajber nasilje, pokazuju tendencije ka agresivnom ponašanju, imaju želju za dominacijom, kao i nizak nivo empatije i razumijevanja.

Treći ciklus osnovne škole predstavlja period koji je od izuzetnog značaja za proces socijalizacije učenika. U ovom periodu se oblikuju i razvijaju socijalne vještine i formiraju se socijalni identiteti. Sajber nasilje može ozbiljno narušiti proces socijalizacije učenika. Sajber nasilje utiče na cjelokupno ponašanje, razvijanje, kao i život osobe koja je žrtva (Smith i sar., 2008).

Ovim radom želimo da istaknemo uticaj sajber nasilja na kvalitet socijalizacije učenika trećeg ciklusa osnovne škole. Takođe, istražićemo da li se sajber nasilje odvija putem aktuelnih društvenih mreža, te kako sajber nasilje utiče na socijalnu interakciju učenika u trećem ciklusu osnovne škole. Takođe, utvrdićemo da li pedagoško-psihološka služba sprovodi određene aktivnosti u cilju suzbijanja sajber nasilja, te da li nastavnici sarađuju sa roditeljima, odnosno, kakva je njihova uloga u prevenciji sajber nasilja i u pružanju podrške socijalizaciji učenika.

I TEORIJSKI PRISTUP

1. VRŠNJAČKO NASILJE

1.1. Pojam vršnjačkog nasilja

Prije nego što definišemo sam pojam vršnjačkog nasilja, navešćemo definiciju nasilja. Prema Svjetskoj Zdravstvenoj Organizaciji (World Health Organisation, 1996), nasilje (*eng. violence*) je „namjerno, zapriječeno ili aktuelno korišćenje fizičke sile ili moći protiv sebe ili druge osobe, što za posledicu ima, ili je vrlo vjerovatno da će imati povredu, smrt, psihološke posljedice, teškoće u razvoju ili deprivaciju“.

Kada govorimo o vršnjačkom nasilju, možemo reći da je to aktuelna tema posljednjih decenija među brojnim istraživačima, jer predstavlja ozbiljan socijalni problem koji se sve češće javlja među djecom i mladima širom svijeta. Vršnjačko nasilje se odnosi na agresivno ponašanje, bilo psihičko ili fizičko, koje jedan vršnjak nanosi drugom vršnjaku, i javlja se u različitim kontekstima i područjima, kako u školi, na igralištima, tako i putem interneta, odnosno društvenih mreža. To je postupak koji ima za cilj da se nekome nanese šteta, i koji traje određeni vremenski period.

Prema riječima autora Olweusa (1993), vršnjačko nasilje (*engl. peer violence*) je kada pojedinac biva izložen negativnom ponašanju koje je namjerno, ponavljajuće i u kojem postoji nesrazmjernost moći između žrtve i počinitelja. To je agresivno ponašanje u kojem nasilnik koristi svoje tijelo ili predmet da bi nanio povredu ili neprijatnost drugoj osobi (Olweus, 1993). S obzirom na to da se ova definicija vršnjačkog nasilja izjednačava sa fizičkim nasiljem, autor je nasilno ponašanje proširio i na druge oblike nasilja, kao što su verbalno, socijalno i slično.

Određeno ponašanje djece može se smatrati vršnjačkim zlostavljanjem, ako ono uključuje namjerno negativno postupanje, nanošenje štete drugom djetetu, prisutnosti neravnoteže snaga između djeteta koje čini i onog koje doživljava takvo ponašanje (Olweus, 1998). Prema riječima ovog autora, dijete je zlostavljano kada je učestalo i trajno izloženo negativnim postupcima od strane jednog ili više djece.

Vršnjačko nasilje je svaki oblik ponašanja koji je namjerno nanijet drugom učeniku ili grupi učenika, i koji se događa u kontekstu odnosa moći (Smith i sar., 1999).

Prema definiciji UNESCO-a, "vršnjačko nasilje obuhvata sve oblike fizičkog, verbalnog ili emocionalnog nasilja koje se događa između djece i adolescenata, uključujući uvrede, isključivanje, zastrašivanje, širenje glasina i korišćenje elektronskih medija za napade ili zlostavljanje." (UNESCO, 2007)

Posljedice vršnjačkog nasilja se najčešće manifestuju u obliku internaliziranih poteškoća, kao što su depresija, usamljenost i nizak nivo samopoštovanja (Alsaker i Olweus, 1986).

1.2. Karakteristike vršnjačkog nasilja

Kao što smo u prethodnom dijelu naveli, vršnjačko nasilje je postupak koji ima za cilj da se nanese drugome šteta. Shodno tome, vršnjačko nasilje ima određene karakteristike koje ga čine jedinstvenim oblikom agresivnog ponašanja među djecom.

Prva karakteristika koju ćemo navesti je namjerno i ponavljajuće ponašanje nasilja, dakle, vršnjačko nasilje obuhvata namjerno ponašanje koje se provodi sa ciljem da se nanese šteta ili izazove nelagoda drugoj osobi.

Dalje, vršnjačko nasilje često uključuje nesrazmjernost moći između onog ko čini nasilje i žrtve koja trpi nasilje, bilo da je to u obliku fizičke snage, popularnosti, uticaja ili drugih činioca.

Kada govorimo o karakteristikama vršnjačkog nasilja, moramo naglasiti i učestvovanje svjedoka, jer se vršnjačko nasilje nerijetko odvija u prisustvu druge djece koja su svjedoci samog nasilja.

Bitna karakteristika vršnjačkog nasilja je i sam uticaj nasilja na žrtve koje trpe to nasilje. Dakle, vršnjačko nasilje može imati ozbiljne posljedice po žrtvu nasilja, bilo da se one manifestuju u obliku fizičkih povreda, ili u obliku psihičkih problema, pojave depresije, smanjenog samopouzdanja, samopoštovanja, povlačenja u sebe, pojave anksioznosti.

Kombinacija svih ovih navedenih specifičnosti, čini vršnjačko nasilje ozbiljnim socijalnim problemom koji zahtijeva hitnu intervenciju, pružanje pomoći i podrške žrtvama nasilja, kao i stvaranje određenih strategija prevencije vršnjačkog nasilja.

Autor Koloroso (2004), navodi četiri osnovna elementa nasilja, a to su: nesrazmjernost moći (nasilnik može biti stariji, jači, popularniji, bogatiji); namjera povređivanja (nasilnik želi nanijeti emocionalnu ili fizičku bol, očekuje da će njegovi postupci boljeti i uživa u posmatranju patnje, dakle, nasilje podrazumijeva želju za povređivanjem druge osobe); prijetnja daljom agresijom (i nasilnik i žrtva znaju da će se nasilničko ponašanje vjerovatno ponoviti); prestravljenost (javlja se kao rezultat nasilja koje se koristi kako bi se zastrašili drugi i kako bi se održala dominacija. Strah koji se javlja kod djece koja su meta nasilja ne predstavlja samo sredstvo za postizanje cilja, već je strah cilj) (Koloroso, 2004).

Autor Olweus (1998), ističe da su djeca koja su sklona zlostavljanju svojih vršnjaka agresivna, kako prema nastavnicima, tako i prema roditeljima, impulsivna su, imaju osjećaj da svijet oko njih nije sigurno mjesto, imaju nizak nivo empatije, pozitivno mišljenje o sebi. Ova djeca su agresivna ne samo prema svojim vršnjacima, već i prema svojoj okolini i imaju pozitivan stav prema nasilju, ne pokazuju mnogo brige i osjećaja za dobrobit drugih.

Deca koja vrše vršnjačko nasilje nerijetko imaju problema u procesu socijalizacije, dakle, imaju probleme u izgradnji međuljudskih odnosa.

Takođe, brojna istraživanja su pokazala da djeca koja vrše nasilje, često imaju osjećaj unutrašnje nesigurnosti, manjak samopouzdanja, pa kroz nasilje pokušavaju da dožive osjećaj moći.

Prema riječima autora Filda (1999), djeca koja vrše nasilje su emocionalno nezrelija, imaju teškoće u uspostavljanju i održavanju intimnih odnosa, nisu dovoljno empatični, imaju česte promjene raspoloženja, lako se naljute, impulsivni su i nemaju osjećaj krivice.

Ono što je bitno naglasiti, je to da djeca sa prethodno navedenim karakteristikama, ne moraju nužno biti nasilnici, već da svaki pojedinačni slučaj zahtijeva individualnu procjenu.

Kada govorimo o žrtvama vršnjačkog nasilja, autor Olweus (1998) ističe da su one po pravilu plašljiva i nesigurna, oprezna, osjetljiva i tiha, reaguju plačom i povlačenjem u

sebe, imaju nizak nivo samopoštovanja, nemaju prijatelje, previše su zaštićena od strane roditelja, nisu agresivna.

Žrtve vršnjačkog nasilja često imaju slabiju socijalnu poziciju među vršnjacima (Olweus, 1993). To se odnosi na manji broj prijatelja, slabiju socijalnu interakciju, manje popularnosti ili osjećaj izolovanosti. Takođe, žrtve nasilja mogu imati potencijalne probleme u rješavanju postojećih konflikata.

Djeca koja trpe nasilje se nerijetko suočavaju sa problemima u školi, kao što su smanjenje akademskog uspjeha, nedostatak motivacije i poteškoće u koncentraciji (Cook i sar., 2010).

Olweus (1992) je u svojim istraživanjima identifikovao dva tipa žrtava vršnjačkog nasilja, a to su pasivne i provokativne žrtve. On navodi da pasivne žrtve karakteriše povučenost, nesigurnost, kao i slabije socijalne vještine. One nerijetko pokazuju pasivno ponašanje, ne suprotstavljaju se nasilnicima, a i ne traže pomoć od starijih. Pasivne žrtve nasilja često trpe nasilje bez suprotstavljanja. Kada se nađu u situaciji vršnjačkog nasilja, reaguju plačom i nesuprotstavljanjem. Provokativne žrtve, sa druge strane, su žrtve koje istovremeno trpe nasilje, ali ga u isto vrijeme i čine. Njih karakteriše izražavanje agresivnih oblika ponašanja, vrijeđanje i provociranje drugih. Ovi učenici izazivaju druge učenike u razredu, izazivaju napetost oko sebe, i mogu biti uključene u konflikte sa drugim vršnjacima, manifestujući agresivne oblike ponašanja.

Bilo kako bilo, Olweus (1992), naglašava da nijedna žrtva nasilja nije sama kriva za nasilje koje trpi, i da je samo nasilje u svim situacijama neprihvatljivo, te da je prethodno navedena klasifikacija žrtava na pasivne i provokativne samo opisni okvir za razumijevanje različitih oblika nasilja među djecom.

1.3. Vrste vršnjačkog nasilja

Postoje različiti oblici vršnjačkog nasilja koji se mogu javiti među djecom. Nasilje može činiti pojedinac ili grupa djece, a isto tako može biti usmjereno prema pojedincu ili grupi (Olweus, 1998). Ono što je od velikog značaja, jeste da se svaki vid nasilja umije prepoznati, te znati na koji način postupiti i najadekvatnije pomoći djetetu koje trpi nasilje.

Najčešća podjela vršnjačkog nasilja je na: fizičko nasilje, verbalno nasilje, ekonomsku manipulaciju, socijalno nasilje i seksualno nasilje (Ćatić, 2003).

Fizičko nasilje uključuje fizičke akte agresije, kao što su udaranje, guranje, šamaranje i fizičko maltretiranje (Olweus, 1993). Dakle, fizički oblik nasilja podrazumijeva nanošenje fizičkih povreda djetetu. Ovaj oblik nasilja može dovesti do različitih tjelesnih povreda, kao što su ogrebotine, neobjašnjive modrice, počupana kosa, klimavi zubi, slomljene kosti, trajni ožiljci. Fizičko nasilje podrazumijeva i uništavanje i bacanje ličnih stvari. Fizičko nasilje je lako prepoznati, te je bitno da se brzo reaguje.

Kada govorimo o verbalnom nasilju, možemo reći da ono uključuje verbalne napade, prijetnje, izrugivanje, vrijeđanje i širenje glasina kako bi se nanijela šteta ili izazvala nelagoda žrtvi (Smith i sar., 2002). Verbalno nasilje najčešće prati fizičko zlostavljanje (Šostar, 2010). Ovaj autor navodi da se pod verbalnim ili psihičkim nasiljem podrazumijeva trajno neprijateljsko raspoloženje prema djetetu, neprihvatanje i odbijanje djeteta kao osobe, iskaze, radnje i postupke pomoću kojih se dijete vrijeđa, omalovažava, ucjenjuje, ponižava, kažnjava, zastrašuje i slično. Verbalno nasilje može da nanese ozbiljne psihičke i emocionalne posljedice po žrtvu koja trpi ovaj vid nasilja, iako povrede nisu vidljive. Kao posljedice verbalnog nasilja, mogu se javiti osjećaj srama, tuge, depresije, anksioznosti, gubitak samopouzdanja. Takođe, žrtve verbalnog nasilja su nerijetko isključene iz društvenih grupa, odnosno prijateljstava. Karakteristike psihički zlostavljanog djeteta su: apatija, agresivnost, usamljenost, ne reaguju na spoljašnje uticaje, imaju probleme sa učenjem, depresija i strah (Gotovac, 2012). Djeca koja vrše verbalno, odnosno psihičko nasilje, koriste svoje verbalne vještine kako bi manipulirali žrtvom i izazvali emocionalne reakcije kod žrtve.

Ekonomsko nasilje podrazumijeva krađu i iznuđivanje novca (Šostar, 2010). Dakle, ovim oblikom nasilja se, koristeći finansijske resurse, manipuliše žrtvama i nanosi im se šteta.

Socijalno nasilje podrazumijeva isključivanje djece iz društvenih grupa, ogovaranje, nagovaranje drugih da se ne druže sa tom osobom (Šostar, 2010). Cilj je namjerno nanošenje socijalne štete drugoj osobi, putem manipulacije, omalovažavanja, isključivanja iz grupe ili vrijeđanja.

Seksualno zlostavljanje podrazumijeva fizički kontakt između djece, upućivanje seksualnih riječi drugoj djeci i slično.

Osim ovih navedenih oblika vršnjačkog nasilja, postoji i sajber nasilje, koje se odnosi na agresivno ponašanje putem društvenih mreža, e-pošte, poruka ili foruma. U narednim poglavljima ćemo detaljnije pisati o sajber nasilju, o njegovim specifičnostima i formama.

2. SAJBER NASILJE

Kada govorimo o samom pojmu sajber nasilja, kod nas su u upotrebi različiti termini, u zavisnosti od autora, pa tako možemo govoriti o “sajber nasilju”, “digitalnom nasilju”, “elektronskom nasilju”, “online nasilju” i drugim. Međutim, bez obzira na to koji ćemo termin iskoristiti, ono što je svima zajedničko, jeste da u osnovi ove vrste nasilja upotreba digitalnih savremenih tehnologija. U nastavku ovog poglavlja, navešćemo kako različiti autori definišu sam pojam sajber nasilja, odnosno nasilja putem interneta.

Sajber, odnosno digitalno nasilje, se izdvaja kao posebna vrsta nasilja, i odnosi se na zlostavljanje, uznemiravanje, prijetnje ili širenje zlonamjernog sadržaja putem digitalnih informaciono-komunikacionih tehnologija, kao što su društvene mreže, poruke i elektronska pošta.

Pojedini autori sajber nasilje definišu kao agresivno i namjerno uznemiravanje usmjereno prema grupi ili pojedincu, putem mobilnih telefona ili drugih elektronskih medija (Smith i sar, 2008). Isti autori navode da je porast sajber nasilja uslovljen porastom korisnika interneta.

Sajber nasilje podrazumijeva još jedan način nanošenja štete drugome u sajber prostoru, elektronskim, odnosno digitalnim putem (Smith, 2019).

Prema mišljenju autora Stojanovića (2021), elektronsko nasilje podrazumijeva upotrebu informacionih tehnologija za ugrožavanje drugih osoba.

Značajno je navesti i definiciju autora Hinduže i Pičina, koji navode da je sajber nasilje „vrsta zlostavljanja koja se odnosi na akcije izvedene korišćenjem digitalnih tehnologija, sa namjerom i ciljem da se neko povrijedi direktno ili indirektno.“ (Hinduža & Pitchin, 2008: 131). Isti autori navode da sajber nasilje uključuje širok spektar ponašanja, kao što su verbalno zlostavljanje, anonimni i uznemirujući pozivi, ucjene, dovođenje žrtvi u nelagodne situacije, kao i ponižavanje žrtvi na internetu.

Nasilje putem modernih oblika tehnologije obuhvata svaku komunikacijsku aktivnost putem sajber tehnika, te situacije u kojima je dijete izloženo napadima drugog djeteta ili grupe djece putem mobilnog telefona ili interneta (Škrlec i sar., 2010).

Takođe, sajber nasilje možemo posmatrati i kao neki „moderni“ oblik tradicionalnog vršnjačkog nasilja, koji se vrši mobilnim telefonom ili putem interneta, odnosno putem digitalnih tehnologija, i kod sajber nasilja je, za razliku od tradicionalnog vršnjačkog nasilja, anonimnost nasilnika najčešće zagarantovana.

2.1. Karakteristike sajber nasilja

Kao što možemo zaključiti iz prethodno navedenih definicija sajber nasilja, ovaj oblik nasilja se dešava u sajber prostoru, putem digitalnih medija, i vezan je za informaciono-komunikacione tehnologije.

Jedna od bitnih karakteristika sajber nasilja je svakako anonimnost osobe koja vrši nasilje, jer se nasilnici obično kriju iza lažnih profila na društvenim mrežama kako bi prikriili svoj identitet. Osim lažnih profila, osobe koje vrše sajber nasilje često koriste i različite tehničke alate, koji im omogućavaju da sakriju svoje IP adrese, lokacije ili bilo šta na osnovu čega mogu biti identifikovani, odnosno razotkriveni. Mogućnost anonimnosti pruža osobama koje vrše sajber nasilje da znaju puno više o žrtvi, nego što žrtva zna o njima, dalje, pruža im osjećaj sigurnosti da ne budu otkriveni, što ih dodatno ohrabruje da vrše nasilje. Prema riječima autora Karingtona (2006), anonimnost osobama koje vrše nasilje pruža „ogrtač nevidljivosti“.

Smit (2012) opisuje nekoliko karakteristika sajber nasilja: za sajber nasilje potreban je određen nivo tehnološke pismenosti; sajber nasilje se vrši indirektno, a ne licem u lice; osoba koja vrši sajber nasilje ne može vidjeti reakcije žrtve, barem ne neko vrijeme; sajber nasilje je moguće vršiti u prisustvu velikog broja posmatrača; žrtvi može biti poslata poruka na njen telefon, mail, računar, bez obzira gdje se ona i nasilnik nalaze.

Sajber nasilje se može dešavati tokom čitavog dana, i specifično je, jer opasnosti vrebaju unutar mjesta gdje bi djeca trebalo da budu spokojna i zaštićena, unutar porodičnog doma (Ljepava, 2011). Dakle, sajber nasilje može trajati 24 časa dnevno, u bilo kojem okruženju.

Tri osnovne karakteristike sajber nasilja su: trajnost poruka putem interneta, lakoća kojom poruke mržnje mogu biti izrečene, invazivna priroda malicioznih tekstova putem računara i telefona koji su nam prisutni sve vrijeme (Hinduja & Patchin, 2007).

Djeca koja vrše sajber nasilje nerijetko nisu svjesni da su to što rade loše stvari, već, nažalost, smatraju da je to što rade „kul“, jer nisu u mogućnosti direktno da vide koliko bola nanose žrtvama, već to rade iz zabave, a često i bez namjere da povrijede drugoga. Oni nisu u stanju da procijene štetu njihovih riječi ili postupaka u digitalnom svijetu, jer nemaju direktan kontakt sa žrtvom.

2.2. Forme sajber nasilja

Sajber nasilje se ispoljava kroz različite forme koje koriste digitalne alate za izvođenje agresivnih radnji, uznemiravanja i različitih vrsta prijetnji.

Pregledom dostupne literature, možemo reći da postoje različite forme sajber nasilja, te tako autori Smit i Slonje (2010) navode podjelu sajber nasilja u odnosu na uređaj preko kojeg se sajber nasilje vrši. Naime, isti autori navode da se sajber nasilje može manifestovati preko različitih digitalnih uređaja i platformi, ali generalno, sajber nasilje se odnosi na upotrebu mobilnih telefona, tableta i interneta.

Dalje, imamo prikriveno ili otvoreno sajber nasilje. Kod prikrivenog sajber nasilja, nasilnik krije svoje ime i želi da ostane anonimn, dok, sa druge strane, otvoreno sajber nasilje podrazumijeva nasilnika koji želi da otkrije svoj identitet žrtvi, odnosno, ne želi da ostane anonimn, već da žrtvi stavi do znanja da je on počinitelj sajber nasilja.

Dalje, u literaturi se može naći podjela sajber nasilja na direktno ili indirektno. Langos (2012), ovu podjelu izjednačava sa tim da li je sajber nasilje privatno, odnosno direktno, ili javno, odnosno indirektno. Osim što se sprovodi javno, indirektno nasilje podrazumijeva i uključenost drugih osoba, sa ili bez njihovog znanja, odnosno odobrenja.

Autor Li (2010), govori o sedam različitih formi, odnosno oblika sajber nasilja:

- Iskazivanje ljutnje, odnosno slanje ljutih, vulgarnih i neprimjerenih poruka direktno jednoj osobi ili nekoj online grupi;

- Uznemiravanje koje podrazumijeva ponavljajuće slanje prijetećih poruka nekoj osobi;
- Uhođenje putem interneta;
- Klevetanje, odnosno slanje ili objavljivanje neistinitih ili zlih izjava o nekoj osobi;
- Pretvaranje da je osoba neko drugi i slanje poruka pod identitetom druge osobe koje tu osobu čine lošom;
- Izdaja i prevara koje podrazumijevaju slanje ili objavljivanje određenog materijala o osobi, koji uključuje osjetljive i neugodne informacije ili privatne poruke, fotografije i slično;
- Aktivnosti kojima se osoba namjerno isključuje iz neke online grupe.

Jedna od formi sajber nasilja je i tzv. *cyberbullying* (Patchin & Hinduja, 2006). Ova forma sajber nasilja se odnosi na namjerno, ponavljano i agresivno ponašanje putem digitalnih kanala koje ima za cilj da nanese štetu drugoj osobi. Cyberbullying uključuje vrijeđanje, širenje glasina i objavljivanje sadržaja koji imaju za cilj ponižavanje žrtve. Odvija se na društvenim mrežama, forumima, putem e-maila ili poruka.

Još jedna forma sajber nasilja, koja je nastala u Ujedinjenom Kraljevstvu 2015.godine u vozovima podzemne željeznice, je i tzv. *happy slapping* ili „veselo šamaranje“ (Dinić, 2022). Ova forma nasilja podrazumijeva snimanje fizičkog napada na neku osobu, odnosno žrtvu koja nije svjesna da se snima, a nakon toga i dijeljenje tih video-snimaka na društvenim mrežama u cilju poniženja i osramoćenja žrtve. Iako nam sam izraz „veselo šamaranje“ govori da je riječ o nečem bezopasnom, zabavnom i šaljivom, moramo naglasiti da ova forma sajber nasilja može ostaviti ozbiljne posljedice po žrtvu, izazvati kod nje osjećaj javnog sramoćenja, straha, nepovjerenja.

Posebna forma sajber nasilja je i tzv. *necrobullyng* nasilje koje se odnosi na izrugivanje putem digitalnih kanala koje je upućeno preminulim osobama (Dinić, 2022). Ova forma nasilja uključuje ostavljanje uvrjedljivih i ponižavajućih komentara na profilima osobe koja je preminula, ili slanje neprimjerenih i prijetećih poruka članovima porodice preminule osobe. Osim toga, ova forma sajber nasilja može podrazumijevati i širenje sadržaja koji nisu primjereni, a tiču se upravo osobe koja je preminula. Ovo nasilje može

ostaviti dugoročne i štetne posljedice po porodicu preminulog, a može takođe izazvati i nelagodnost u društvenoj zajednici.

Digitalno proganjanje ili tzv. *online-stalking*, je forma sajber nasilja koja se odnosi na namjerno i uporno praćenje, nadgledanje i uznemiravanje druge osobe putem Interneta. Ova forma nasilja podrazumijeva slanje neželjenih poruka žrtvi, zastrašivanje žrtve, neprekidno praćenje njene online aktivnosti ili, čak, objavljivanje intimnih informacija, a tiču se žrtve nasilja. Nasilnik ne želi da sakrije svoj identitet, a često pokušavaju i da se fizički približe žrtvi, zbog čega je žrtva uplašena za svoju bezbjednost (Dinić, 2022).

Onlajn mržnja, ili tzv. *online hate speech* (Citron, 2014) je forma sajber nasilja koja se odnosi na upotrebu digitalnih kanala za širenje mržnje, diskriminacije, rasizma, seksizma ili drugih oblika govora mržnje. Sve češće se ovaj oblik sajber nasilja odnosi i na netrepeljivost prema različitom političkom ili drugom mišljenju (Komitet pravnika za ljudska prava, 2017).

Još jedna forma sajber nasilja, koja se odnosi na slanje sramotnih slika ili ilustracija, jeste neverbalno sajber nasilje. Takođe, u ovu formu sajber nasilja možemo svrstati i tzv. tihe pozive, gdje nasilnik upućuje žrtvi pozive, bez ikakvog glasa.

Kao posebna forma sajber nasilja, može se izdvojiti i neželjeni seksting, tzv. *sexting harassment* (Dake i sar., 2012). Ova forma sajber nasilja uključuje slanje, dijeljenje ili prijetnje objavljivanjem seksualnog sadržaja neke osobe, bez njene saglasnosti. To uključuje dijeljenje i širenje privatnih fotografija ili video-snimaka, što može izazvati stid, emocionalne traume i smanjenje samopouzdanja kod žrtve.

Navešćemo još jednu formu sajber nasilja, a odnosi na ignorisanje i isključivanje iz grupa na društvenim mrežama, kao što su privatne grupe na Facebooku, Viberu i slično.

Takođe, kao formu sajber nasilja možemo navesti i lažno predstavljanje u cilju ugrožavanja reputacije druge osobe. Primjer za ovu formu sajber nasilja je kada nasilnik recimo kreira lažni profil na društvenoj mreži i lažno se predstavlja kao neko koga žrtva poznaje, ili ne mora da ga poznaje, i šalje žrtvi maliciozne poruke. Takođe, ova forma nasilja se može ispoljiti i time što će napadač da kreira lažni profil na društvenim mrežama na ime same žrtve, pa drugima šalje maliciozne poruke, kako bi žrtvu doveo u nevolju i probleme.

Osim toga, napadač može ukrasti lozinku društvene mreže od žrtve, te drugima slati poruke i sadržaj koji bi doveli žrtvu u probleme.

Kao posebnu vrstu sajber nasilja, autori Vandeboš i Klimput (2009), izdvojili su glasanje za vršnjake na sajtovima ili na grupama u odnosu na određene negativne karakteristike, kao što su „najgluplji, najružniji,...“

Bez obzira o kojoj se formi sajber nasilja govori, moramo naglasiti da svaka od opisanih formi ostavlja duboke psihološke, socijalne i emocionalne posljedice po žrtvu, te stoga je veoma važno shvatiti ozbiljnost i štetnost sajber nasilja (Dinić, 2022).

2.3. Nasilje na društvenim mrežama

Nasilje na društvenim mrežama je oblik sajber nasilja koji podrazumijeva agresivno, uvredljivo i ponižavajuće ponašanje koje se javlja na društvenim mrežama kao što su Fejsbuk, Instagram, Tik-Tok, Snepčet, Tviter i tako dalje.

Društvene mreže danas u najvećem broju koriste djeca i mladi, a ne znaju da se njihovi lični podaci, ukoliko nisu dobro zaštićeni, mogu kasnije zloupotrijebiti. Društvene mreže pružaju napadaču veliki broj informacija koje vrlo lako može da iskoristi u svrhu nanošenja štete svojoj žrtvi. Putem društvenih mreža dolazi do razmjenjivanja poruka, fotografija i ostalih sadržaja, kako između prijatelja, tako i između ljudi koji se ne poznaju lično. Tom prilikom može doći do različitih uvreda, prijetnji, omalovažavanja, uznemiravanja i slično.

Jedna od najpopularnijih društvenih mreža među mladima danas je svakako Tik-Tok. To je društvena platforma koja omogućuje snimanje kratkih video-zapisa i može uključivati različite oblike sajber nasilja, kao što su vrijeđanje, podsmijevanje, izrugivanje, širenje neprimjerenih ili uvredljivih sadržaja. Nasilje putem ove društvene mreže može biti posebno štetno, jer se informacije šire velikom brzinom.

Najčešći oblik zlostavljanja na društvenim mrežama je stvaranje zatvorenih grupa koje se prave sa ciljem da napadači vrijeđaju svoje žrtve vršnjake, da ih nazivaju pogrđnim imenima, ponižavaju, objavljuju njihove fotografije i podsmijevaju im se.

Djeca koja su žrtve nasilja na društvenim mrežama su sklona depresiji, samopovređivanju, anksioznosti, čak i mislima o samoubistvu. Ono što je od izuzetnog značaja, jeste da se korisnici društvenih mreža ohrabruju da prepoznaju nasilne ili uvredljive sadržaje i da, naravno, prijave zlostavljanje.

2.4. Prevencija sajber nasilja

Donošenjem kvalitetnih zakona od strane države sa strogim kaznama za počinitelje sajber nasilja, poslala bi se jasna poruka svim (budućim) počiniteljima sajber nasilja (Ciboci, 2014). Isti autor smatra da su i telekomunikacione kompanije važan činilac u borbi protiv sajber nasilja, koje bi trebale da zaštite privatnost njihovih korisnika. Takođe, on smatra da veliku ulogu u borbi protiv sajber nasilja imaju i jasno definisana pravila ponašanja na društvenim mrežama, te da bi administratori društvenih mreža trebali da imaju brze reakcije pri uklanjanju grupa mržnje sa istih, nasilnih i uvredljivih sadržaja. Dakle, moraju se tražiti digitalna rješenja kako bi se ograničilo sajber nasilje.

U prevenciji sajber nasilja, škola, kao jedno od glavnih okruženja u kojima mladi koriste digitalne tehnologije i susreću se sa nasiljem, ima veoma važnu ulogu. Naime, jedna od glavnih uloga škole kao institucije, jeste edukacija učenika o sajber nasilju, kao i o njegovim posljedicama. Nastavnici i stručni saradnici bi trebalo često da organizuju radionice i interaktivne sesije na kojima bi prezentovali sigurno korišćenje interneta. Još neke aktivnosti koje škola može realizovati u cilju prevencije sajber nasilja su objavljivanje tekstova o sajber nasilju u školskim novinama ili na stranicama škole na društvenim mrežama, organizovanje prezentacija i puštanje filmova o sajber nasilju, postavljanje kutija u hol gdje će učenici moći da ubacuju papire gdje su anonimno napisali svoja iskustva o sajber nasilju. Takođe, ono što je bitno jeste da se učenici medijski opismene, odnosno da nauče kako da koriste resurse i mogućnosti interneta na što sigurniji i odgovorniji način, kako da kritički sagledavaju informacije koje im se plasiraju putem interneta. Jako je bitno da škola stvori sigurno okruženje za učenika, u kom će se svaki učenik osjećati sigurno da prijavi bilo koji vid nasilja, da budu podrška žrtvama, a da nasilnicima izriču odgovarajuće disciplinske mjere. Snakenborg, Van Acker i Gable (2011) smatraju da škole treba da razvijaju sistem pravila koja uključuju reakciju na pojavu vršnjačkog nasilja putem interneta,

jer takvo nasilje, čak i kada se vrši van škole, može uticati na odnose u samoj školi. Uloga škole u prevenciji sajber nasilja je utoliko bolja, ukoliko škola aktivno saraduje sa roditeljima i lokalnom zajednicom, kako bi pružili podršku za prevenciju sajber nasilja.

Ključni faktor u zaštiti djece od opasnosti digitalnog svijeta i sajber nasilja, su njihovi roditelji. Edukacija, razgovor i nadgledanje djece, od neprocjenjive su važnosti za razvijanje prikladnih ponašanja na internetu (Buljan Flander i sar., 2007). Veoma je bitno uključiti cijelu porodicu u program prevencije, i podučavati roditelje digitalnim vještinama (Froesehle i sar., 2011). Od izuzetne važnosti je da roditelji vode otvorenu komunikaciju sa svojom djecom o sigurnosti na internetu, potencijalnim opasnostima, sajber nasilju i o njegovim posljedicama. Djeci treba naglašavati da ono što ne smiju u stvarnom životu da rade, ne smiju ni u virtuelnom svijetu, odnosno na internetu. Bitno je da roditelji uoče znake koji pokazuju da dijete doživljava ili vrši sajber nasilje, kao što su: nevoljno korišćenje interneta, uznemirenost nakon telefonskog razgovora, skrivanje telefona pred roditeljima, razdražljivost, poteškoće sa spavanjem i slično. Moraju biti svjesni šta njihova djeca objavljuju na društvenim mrežama i ko su im prijatelji. Ukoliko se dijete suočava sa sajber nasiljem, roditelji moraju blagovremeno reagovati, pružiti mu podršku i intervenisati. Roditelji koji pružaju podršku, usmjeravanje i nadzor, mogu smanjiti vjerovatnoću da će se njihovo dijete upustiti u bilo koju formu sajber nasilja. Ono što je takođe jako značajno, jeste da se i roditelji edukuju kada je u pitanju digitalna pismenost, da razvijaju svoje sposobnosti i znanja u vezi sa bezbjednim korišćenjem interneta. Pojedini autori (Kuzmanović i sar., 2016), smatraju da roditelji, na našem području, nisu dovoljno digitalno pismeni i nemaju dovoljno tehničkog znanja u vezi sa bezbjednim korišćenjem interneta, što i njihova djeca kasnije prepoznaju, te im se, iz tog razloga, rijeđe obraćaju za pomoć ili savjet. Od izuzetne važnosti je da roditelji pokazuju interesovanje za aktivnosti njihove djece u online svijetu. Strategija koja se pokazala efikasnom je da roditelji, u slučaju poteškoća u digitalnom svijetu, traže pomoć od svoje djece, kako bi izgradili odnos pun povjerenja, te da se kasnije djeca osjećaju sigurno da traže pomoć od roditelja u slučaju da trpe sajber nasilje.

U Priručniku za voditelje programa prevencije nasilja putem interneta, navodi se zanimljiva aplikacija pod nazivom „ReThnik“, koja se smatra jednim od tehničkih rješenja za smanjenje sajber nasilja. Ovu aplikaciju je osmislila adolescentkinja Triša Prabu, podstaknuta samoubistvom jedanaestogodišnje žrtve sajber nasilja. Ova aplikacija radi tako

što prepoznaje potencijalno uvredljiv sadržaj u porukama i podstiče osobu koja želi poslati takvu poruku da ponovo razmisli da li želi poslati istu.

Pojedini autori (Roberto i sar., 2017) smatraju da su neki od ključnih elemenata za efikasno sprovođenje programa za prevenciju sajber nasilja podizanje svijesti šire javnosti o ovom problemu, dalje, kontinuirano profesionalno usavršavanje stručnjaka koji rade sa djecom, saradnja nadležnih organa, kao i uključivanje djece i roditelja u sve faze prevencije.

2.5. Programi prevencije sajber nasilja

U Priručniku za djecu, roditelje i nastavnike „*Uloga škole u prevenciji i intervenciji elektronskog vršnjačkog nasilja*“, navodi se da programi prevencije svakog vida nasilja, pa samim tim i sajber nasilja, imaju ključni cilj, a to je podizanje nivoa znanja i svijesti svih onih koji su uključeni u život i rad ustanove za prepoznavanje svih oblika nasilja među djecom. Osim toga, cilj ovih programa prevencije je i ukazati na postupke na zaštitu od nasilja, kao i na načine reagovanja u situacijama nasilja.

Jedan od programa prevencije sajber nasilja, koji se sprovodi u Njemačkoj, je tzv. „Medienhelden“ (*eng. media heroes*) program koji je usmjeren na edukaciju djece i mladih o bezbjednom korišćenju interneta. Ovaj program se sprovodi kroz različite interaktivne radionice, i njega implementiraju nastavnici u školama, koji su prošli prethodnu obuku za ovaj program, gdje su se edukovali o rizičnom ponašanju mladih na internetu, o sajber nasilju i svim drugim potrebnim informacijama koje su potrebne za sprovođenje ovog programa. Kroz ovaj program se djeca uče o bezbjednom ponašanju na internetu, digitalno se opismenjavaju, ali i dobijaju informacije o tome kako pravilno reagovati i prijaviti sajber nasilje, odnosno, kako stvoriti sigurno digitalno okruženje. Medienhelden program naglašava značaj empatije, tako da se kroz ovaj program prevencije sajber nasilja najčešće koriste igranje uloga, učenje po modelu i slično, a sve kroz korišćenje raznih multimedijalnih sadržaja, kao što su filmovi, video-snimci i slično, kako bi se zadržao fokus pažnje kod mladih. Spomenuti program prevencije se može odvijati u trajanju od deset sedmica, ali može biti i jednodnevni. U svakom slučaju, djelotvorniji je program koji traje deset sedmica. Verzija jednodnevnog programa nije pokazala nikakve efekte za smanjenje elektronskog nasilja, ali nije zabilježen ni porast, te iz tih razloga, autori smatraju da se u školama, gdje

nema uslova za sprovođenje desetosedmičnog programa, sprovede i jednodnevni program (Schultze-Krumbholz i sar., 2014).

Još jedan program prevencije koji možemo spomenuti, a koji se koristi u mnogim zemljama Evrope, jeste tzv. „Digiwise“ program prevencije sajber nasilja. Ovaj program je osmišljen sa ciljem da se mladi zaštite od različitih formi sajber nasilja. Program obuhvata razne radionice, predavanja, seminare i interaktivne metode, kroz koje se mladi uče sigurnom i odgovornom online ponašanju. Takođe, kroz ovaj program se podiže svijest o rizicima digitalnog nasilja, i razvijaju se vještine prevencije nasilja.

Program prevencije koji se pokazao uspješnim u Italiji je program pod nazivom „Peer-led Model“ (Model vođen od strane vršnjaka). Osnova ovog programa jeste učenje po modelu. Kroz ovaj program, određen broj učenika iz svakog odjeljenja, prolazi kroz razne oblike edukacija koje ih osposobljavaju da postanu podrška za druge mlade ljude, odnosno njihove vršnjake, da međusobno utiču jedni na druge, i da postanu edukatori drugim učenicima. Ovi učenici su kroz program obučeni da organizuju i održavaju prezentacije koje se tiču sajber nasilja, kao i da na stranicama ovog programa na društvenim mrežama odgovaraju na pitanja koja im postavljaju njihovi vršnjaci. Takođe, kroz ovaj program su se snimale televizijske emisije o sajber nasilju i snimali kratki filmovi. Kroz ovaj program možemo zaključiti da su organizacija i saradnja između škole i lokalne zajednice ključni elementi efikasnosti programa prevencije, te je isti moguće sprovesti uz minimalne novčane izdatke ukoliko imamo dobru organizaciju i saradnju (Menesini i sar., 2012).

U junu 2016.godine, UNICEF Crna Gora se pridružio globalnoj kampanji UNICEF-a, pod nazivom „Zaustavimo nasilje online“, koja se razvija u okviru #WeProtect-globalne inicijative, koju je pokrenula Vlada Velike Britanije u cilju borbe protiv online seksualnog nasilja i eksploatacije.

Kada je Crna Gora u pitanju, UNICEF je 2016.godine predstavio aplikaciju „Net prijatelji“, kroz koju su djeca od 9-11 godina učila kako da bezbjedno koriste internet, čiji je glavni cilj bio da djeca kroz edukativno igranje različitih uloga i scenarija, uče koja ponašanja predstavljaju nasilje, i na koji način da spriječe ili prijave nasilje. 2018. godine, nastavnici koji predaju djeci u Osnovnoj školi „Štampar Makarije“ u Podgorici, su prošli obuku, odnosno trening iz osnova Digitalne pedagogije, gdje su se upoznali sa korišćenjem digitalnih tehnologija u nastavi, sa fokusom na video produkciju. Ovaj trening je bio pilot

inicijative „Digitalna bezbjednost za svako dijete“, koju je sprovodilo Ministarstvo prosvjete, u saradnji sa UNICEF-om i Telenorom. U martu, 2022.godine, je u Osnovnoj školi „Mileva Lajović Lalatović“, u Nikšiću, realizovan program „Razvoj socio-emocionalnih vještina učenika radi sprječavanja nasilja u školama“, podržan od strane UNICEF-a i Ambasade Austrije. Nastavnici iz ove škole su naveli da im ovaj program pomaže da njeguju bezbjednije okruženje za svako dijete.

Centar za socijalni rad u Baru, je tokom marta mjeseca, 2023.godine, je realizovao „Nedjelju prevencije protiv vršnjačkog nasilja“ i održao radionice u skoro svim osnovnim i srednjim školama na teritoriji opštine Bar. Glavni cilj ovih radionica je bio da se suzbiju sve forme vršnjačkog nasilja, pa tako i sajber nasilje, da se učenici upoznaju sa posljedicama nasilja, kao i kako da pomognu žrtvi nasilja, ukoliko se nađu u takvoj situaciji.

U saradnji sa volonterskim klubom Gimnazije „Slobodan Škerović“ iz Podgorice, NVU Djeca Crne Gore, 2019. godine, realizovali su program pod nazivom „Upoznajmo i prepoznamo e-nasilje“. Ovaj program je dio većeg projekta pod nazivom „Koalicija protiv vršnjačkog nasilja u crnogorskim školama“, koji realizuje NVO Roditelji u saradnji s projektnim partnerima NVO Juventas, Unija srednjoškolaca Crne Gore, Centar za podršku lokalnom i regionalnom razvoju uz institucionalnu podršku Ministarstva prosvjete. Glavni cilj ovog projekta je prevencija elektronskog nasilja među djecom kroz realizaciju sveobuhvatnog i održivog programa prevencije i izgradnju kapaciteta koji se odnose na nastavno osoblje, djecu i ostale institucije da se suprotstave elektronskom nasilju. U ovaj projekat je uključeno šest crnogorskih osnovnih škola, 24 nastavnika predmetne i razredne nastave i 24 učenika trećeg ciklusa pomenutih škola. Nastavnici su pohađali dvodnevnu obuku pod nazivom „Uloga nastavnika/ca u prevenciji i borbi protiv nasilja i govora mržnje na internetu“, a učenici su takođe pohađali dvodnevnu obuku pod nazivom „Uloga učenika/ca u prevenciji i borbi protiv nasilja i govora mržnje na internetu“. Takođe, kroz ovaj projekat je realizovan niz preventivnih aktivnosti u školi, čiji su voditelji bili obučeni nastavnici i učenici, u cilju upoznavanja što većeg broja učenika, nastavnika i roditelja o nasilju putem interneta. Osim toga, izdata je publikacija za djecu, roditelje i nastavnike/ce – „Priručnik o ulozi škole u prevenciji i intervenciji elektronskog vršnjačkog nasilja“ i formirana je radna grupa koju čine predstavnici relevantnih institucija i organizacija.

2.6. Efekti sajber nasilja na kvalitet socijalizacije učenika

Kada govorimo o socijalizaciji učenika u trećem ciklusu osnovne škole, možemo reći da ona predstavlja jedan od ključnih faktora za razvoj njihovih socijalnih i emocionalnih vještina. Iako su prošli već neki vid socijalizacije u prethodnim periodima života, reći ćemo da se u trećem ciklusu osnovne škole njihove socijalne kompetencije intenzivnije razvijaju.

U ovom periodu djeca sklapaju prijateljstva, kroz koje „uče komunikacione vještine, dijeljenje interesa i emocionalnu povezanost sa drugima“ (Rose & Asher, 2004: 71).

Kroz pozitivne interakcije sa svojim vršnjacima, učenici dobijaju povratne informacije o sebi i svojim vještinama, što može uticati na njihovo samopouzdanje i sliku o sebi (Harter, 1999).

Takođe, u ovom periodu osnovne škole, učenici se nerijetko suočavaju sa sukobima i problemima u socijalnim interakcijama, tako da bi učenici trebali da budu usmjereni ka rješavanju konflikata i na usmjeravanje svojih osjećanja na pravi način.

Sajber nasilje može imati veliki uticaj na proces socijalizacije kod učenika u trećem ciklusu osnovne škole, a posebno u današnjem vremenu, kada je većina djece izložena virtuelnom okruženju, odnosno internetu i društvenim mrežama.

Sajber nasilje umnogome može uticati na socijalne interakcije učenika, i na ograničavanje njihovih socijalnih interakcija. Naime, učenici koji su žrtve sajber nasilja, nerijetko se osjećaju nesigurno, povučeni su u sebe, sa manjkom samopouzdanja, izbjegavaju kontakt sa drugima. To može otežati razvoj bliskih prijateljstava i socijalnih vještina, što je ključno za adekvatan razvoj socijalizacije (Li, 2006). Isti autor, dalje, navodi da je dosta korisnika interneta društveno izolovano, i da pojedini nerijetko traže podršku od vršnjaka na internetu, koja ih može podsticati da djeluju u nasilju. Djeca koja su žrtve sajber nasilja, nerijetko izbjegavaju učestvovanje u društvenim aktivnostima, druženje sa vršnjacima, jednom riječju, izbjegavaju socijalne interakcije, a sve to zbog straha od daljeg suočavanja sa prijetnjama, uvredama i slično. Usljed izbjegavanja socijalnih interakcija, djeca gube priliku da razvijaju svoje socijalne vještine, kao što su komunikacija, saradivanje, emocionalna povezanost, a sve to dovodi do osjećaja usamljenosti kod djece. Autor Fakir (2023) u svom radu piše o socijalnoj anksioznosti koja se javlja kao posljedica stvaranja

negativne percepcije o sebi i drugima-od strane učenika. Isti autor, dalje, navodi da učenici koji pate od socijalne anksioznosti nerijetko pribjegavaju društvenim mrežama, gdje traže nove prijatelje, i pri tome, komuniciraju sa strancima, što može dovesti do sajber nasilja. Takođe, prema riječima autora Fakira (2023), mnoge studije su otkrile mogućnost sajber nasilnika da bira svoje žrtve između onih koji imaju visok nivo socijalne anksioznosti, i onih koji su u stanju da se odbrane.

Kako autor Li (2006) ističe, djeca koja su žrtve sajber nasilja, mogu razviti nepovjerenje prema drugima, teškoće u postizanju bliskih odnosa, kao i strah od novih interakcija. Ovo može negativno uticati na razvoj odnosa sa vršnjacima.

Takođe, sajber nasilje negativno utiče na socijalno samopoštovanje učenika. Ukoliko se učenik susreće sa ponavljajućim prijetnjama, uvredama i vrijeđanjem, njihovo socijalno samopoštovanje i samopouzdanje će se u bitnoj mjeri narušiti. Pojedini autori (Patchin & Hinduja, 2010), su u svom istraživanju odnosa samopoštovanja i sajber nasilja utvrdili da je iskustvo sajber nasilja (i doživljavanje i vršenje) značajno povezano sa niskim samopoštovanjem.

Žrtve sajber nasilja su izložene stigmatizaciji, tako da se one mogu osjećati izolovano od svojih vršnjaka i društvene zajednice.

Autorka Duraković (2012) u svom radu navodi da oni koji vrše nasilje putem interneta imaju manju socijalnu podršku, nesrećni su i imaju tendenciju ka zloupotrebi psihoaktivnih supstanci. Međutim, ista autorka dalje navodi, da i oni koji doživljavaju nasilje putem interneta, imaju manjak socijalne podrške, depresivni su i imaju problema u prilagođavanju društvenoj zajednici. Istraživanja većinom zanemaruju uticaj socijalne podrške u sajber nasilju, te zbog toga nema dovoljno podataka (Sahin, 2012).

Jako je bitno kod žrtava nasilja razvijati socijalne vještine. Kako autor Popadić (2009) ističe, jačanje socijalnih vještina kod učenika koji trpi elektronsko nasilje, dovešće do pronalaženja rješenja problema u socijalnim odnosima.

2.7. Podrška u prevazilaženju sajber nasilja

Podrška djeci žrtvama elektronskog nasilja je ključna za njihov psihološki i emocionalni oporavak, za njihovo samopouzdanje i socijalizaciju.

Sajber nasilje ostavlja duboke psihološke i emocionalne rane na žrtvama, tako da im je važno pružiti podršku kako bi se osjećali sigurno.

Škola ima značajnu ulogu kada je u pitanju pružanje podrške u prevazilaženju elektronskog nasilja. Nastavnici i stručni saradnici koji rade u školi moraju biti osposobljeni da prepoznaju znakove nasilja i da pruže emocionalnu podršku žrtvama nasilja.

U Priručniku za djecu, roditelje i nastavnike „Uloga škole u prevenciji i intervenciji elektronskog vršnjačkog nasilja“ (2019), ukazano je na određene smjernice kojih učenici treba da se drže u slučaju kada se elektronsko nasilje desi. Naime, na prvom mjestu je odrednica da je za nasilje uvijek kriv onaj ko ga vrši. Dakle, žrtve sajber nasilja ne treba da se osjećaju krivim za to što se desilo. Dalje, žrtve nasilja ne treba da osjećaju strah od bilo koga, već da uvijek imaju na umu da postoje ljudi koji mogu pomoći da se opet osjećaju bezbjedno, i da skupe hrabrost da nasilje prijave, jer je to nerijetko jedini način da se nasilje zaustavi. Ono što je jako bitno, jeste da moraju da budu svjesni činjenice da sve ono što je zabranjeno u realnom svijetu, zabranjeno je i u digitalnom. Ovih smjernica treba da se pridržavaju kako djeca žrtve, tako i nastavnici, kako bi pružili adekvatnu podršku ovim učenicima.

Ključnu ulogu u pružanju podrške djeci žrtvama nasilja, imaju roditelji. Roditelji moraju kroz razgovor da pružaju podršku svojoj djeci, da im pružaju osjećaj sigurnosti. Takođe, roditelji mogu pružiti podršku svojoj djeci u razvoju digitalnih vještina i edukacija o sigurnosti na internetu, odnosno u online svijetu. Roditelji pružaju podršku svojoj djeci i kroz slušanje. Dakle, bitno je da roditelji pažljivo slušaju svoje dijete.

Pored škole i roditelja, bitnu ulogu u pružanju podrške žrtvama nasilja ima i lokalna zajednica, koja kroz razne radionice, edukacije, kampanje, organizacije i medije može podići svijest o prevenciji i prevazilaženju elektronskog nasilja, a samim tim i stvoriti sredinu u kojoj se bilo koja vrsta nasilja ne toleriše.

Vršnjaci takođe imaju značajnu ulogu kada je u pitanju podrška žrtvama elektronskog nasilja. Prijateljstvo, razumijevanje i podrška vršnjaka mogu djeci žrtvama pomoći da povećaju nivo svog samopouzdanja, mogu im pomoći da se osjećaju manje izolovano iz društva, kao i da ojačaju svoje socijalne interakcije.

Kako autorka Mirković (2019) smatra, nedostaju konkretne mjere podrške žrtvi nakon što se nasilje dogodilo. Prema njenim riječima, definisanje tih mjera podrške je ključna aktivnost i za posljedicu treba da ima definisanje postupaka intervencije, u cilju zaštite djece od elektronskog nasilja, u slučaju kad se ono već dogodilo. Zaštite djece od sajber nasilja i podrška onda kada je dijete već postalo žrtva, najvažniji je korak ka očuvanju njihovog psihičkog zdravlja, sprječavanja stigmatizacije žrtve i težnji da se spriječi socijalni pritisak, osuda i isključivanje iz društvenih zajednica vršnjaka (Mirković, 2019).

Kako bi intervencija u zaštiti djece od elektronskog nasilja bila efikasna, neophodno je u obzir uzeti sljedeće kriterijume:

- Da li postoji sumnja na nasilje;
- Gdje se nasilje dešava;
- Ko su akteri nasilja ili uznemiravanja;
- Oblik i intezitet nasilja, zlostavljanja ili zanemarivanja (Mršević, 2014).

Kao što smo već u jednom dijelu rada napomenuli, elektronsko nasilje je češće nego što to većina misli, i da mladi, nažalost, često nisu svjesni da vrše nasilje, da povrjeđuju drugog, ali i da trpe elektronsko nasilje. Stoga, djecu treba podržati i stalno podsticati da elektronsko nasilje prijave, a ne da pasivno posmatraju zlostavljanje koje se događa na internetu (Kuzmanović i sar., 2016). Ono što je od izuzetne važnosti, jeste da djeca koja su žrtve elektronskog nasilja moraju biti svjesni da u svakom trenutku mogu dobiti pomoć i podršku od osoba u kojih imaju povjerenja, da li su to roditelji, nastavnici, stručni saradnici koji rade u školama i slično. Takođe, žrtve elektronskog nasilja treba posavjetovati kako da sačuvaju digitalne dokaze i da ih predaju nadležnim organima (Mirković, 2019).

Djecu koja su žrtve elektronskog nasilja, treba ohrabrivati, pružajući im socijalnu, emocionalnu i psihološku podršku. U pružanju ovih vidova podrške, ključna je otvorena komunikacija, bez osjećaja straha kod žrtve. Takođe, pored ovih vrsta podrške, djeci je

potrebno pružiti i tehničku podršku, koja se odnosi na reagovanje u slučajevima nasilja, upućivanje na određene institucije i slično.

3. PREGLED DOSADAŠNJIH ISTRAŽIVANJA

Pregled dostupne literature nam pokazuje da postoji veliki broj istraživanja koja se tiču sajber nasilja i nasilja uopšte među učenicima.

Evidentno je da pojedine video igre imaju negativan uticaj na ponašanje učenika. U prilog navedenom, Wei, Liu i Chen (2022) su ispitali efekte video igrica na djecu i adolescente. Ukupno 2118 djece i adolescenata iz četiri osnovne i srednje škole u Kini (M starosti = 13,08, SD = 2,17) anketirano je korišćenjem anonimnog upitnika. Rezultati su pokazali da izloženost nasilnim video igricama predviđa problematično ponašanje, a devijantna pripadnost vršnjacima ima posredničku ulogu. U posredničkom efektu nađene su značajne razlike u polu i razredima. Ovaj nalaz pomaže da se razumiju individualne razlike u faktorima koji utiču na problematično ponašanje. Nadalje, to ima važne implikacije za intervencije za smanjenje problematičnog ponašanja među djecom i adolescentima. Zanimljivo je navesti istraživanje koje su realizovali Ybarra i saradnici (2008) na uzorku od 120 učenika, uzrasta od 10 do 15 godina, koji koristili internet bar jednom u posljednjih 6 mjeseci. Pet odsto mladih prijavilo je ozbiljno nasilno ponašanje u posljednjih 12 mjeseci. Trideset osam posto prijavilo je izloženost nasilju na mreži. Izloženost nasilju u medijima, kako onlajn tako i van mreže, bila je povezana sa značajno povišenim izgledima za istovremeno izvještavanje o ozbiljnom nasilnom ponašanju. U poređenju sa inače sličnim mladima, oni koji su naveli da mnogi, većina ili svi veb sajtovi koje su posjetili prikazuju stvarne ljude koji se bave nasilnim ponašanjem imali su znatno veću vjerovatnoću da prijave ozbiljno nasilno ponašanje. Nakon prilagođavanja osnovnih razlika u karakteristikama mladih, upotreba alkohola od strane ispitanika, sklonost da na stimulse reaguju ljutnjom, delikventni vršnjaci, roditeljski nadzor i izloženost nasilju u zajednici takođe su bili povezani sa značajno povećanim izgledima da istovremeno prijavljuju ozbiljno nasilno ponašanje. Bjelošević, Bjelošević i Hadžikapetanović (2020) su u svom istraživanju došli do rezultata da se vršnjačko nasilje kreće od 15% do 50% u zavisnosti od razvijenosti zemlje. Podaci su prikupljeni iz nekoliko studija o vršnjačkom nasilju sprovedenih u Bosni i Hercegovini i širom svijeta. Autori smatraju da je potrebno na vrijeme identifikovati vršnjačko nasilje i postići kvalitetnu saradnju sa roditeljima kako bi se na vrijeme riješili problemi sa ponašanjem kod učenika (Bjelošević, Bjelošević i Hadžikapetanović, 2020). Zuković, Popović i Slijepčević (2020) su realizovali istraživanje o željenim aktivnostima roditelja u

prevenciji vršnjačkog nasilja. Za potrebe ovog istraživanja kreiran je instrument, a uzorak istraživanja činilo je 170 roditelja, 94 nastavnika i 206 učenika. Aktivnosti koje se doživljavaju važnijim su otvorena komunikacija i veća kontrola ponašanja djece, dok je učešće roditelja u školi manje važno.

Corboz i saradnici (2018) su realizovali istraživanje na uzorku od 770 djece. Za potrebe istraživanja primijenjena je istraživačka tehnika anketiranja. Rezultati ovog istraživanja pokazuju da je 49,7% dječaka i 43,3% djevojčica izjavilo je da su doživjeli više od jednog slučaja viktimizacije nasilja u posljednjih mjesec dana, a 31,7% dječaka i 17,6% djevojčica otkrilo je da je u posljednjih mjesec dana izvršeno više od jednog slučaja nasilja, sa značajnim posljedicama. Uočeno je preklapanje između iskustva viktimizacije i zločina, posebno među dječacima. Multinomijski modeli faktora povezanih sa vršnjačkim nasiljem pokazuju da je za dječake neadekvatna ishrana bila povezana sa vršenjem vršnjačkog nasilja, ali ne i sa viktimizacijom, a doživljavanje tjelesnog kažnjavanja u školi u posljednjih mjesec dana bilo je značajno povezano i sa vršnjačkom viktimizacijom i sa počiniocem. Campos i saradnici (2015), su realizovali istraživanje s ciljem da se identifikuje i protumači mišljenje roditelja, nastavnika i učenika u vezi sa uključenosti roditelja u školski život svoje djece. Ovo istraživanje je realizovano u interpretativnoj i deskriptivnoj paradigmi koja uključuje djecu sa posebnim obrazovnim potrebama (SEN), njihove porodice i odnos između njih i škole. Autori zaključuju da škola ima značajnu ulogu u procesu preuzimanja odgovornosti za uspostavljanje saradnje sa porodicama i organizaciji zajedničkih aktivnosti sa roditeljima. Ferrera i saradnici (2019) došli su do rezultata koji pokazuju da su djeca koja su bila izložena nasilju u školi imala veću tendenciju da razviju reaktivni osjećaj privrženosti, gojaznost, navike pušenja, konzumacije alkohola. Autori zaključuju da nenasilna, pozitivna disciplina daje bolje rezultate, dok je svaka vrsta nasilja povezana sa mnogim negativnim rezultatima. Shalfer i saradnici (2013) su istraživali da li porodične, vršnjačke i prosocijalne norme sprječavaju uključivanje adolescentkinja u nasilje. Rezultati istraživanja pokazuju da su vršnjačke prosocijalne norme takođe služile kao zaštitni tampon protiv izvršenja nasilja i viktimizacije; međutim, djevojčice sa jakim vezama sa vršnjacima imale su veći nivo izvršenja nasilja. (Shlater i saradnici, 2013). Umar i Idris (2018) su realizovali istraživanje na uzorku od 306 učenika, primjenom upitnika. Studija je između ostalog pokazala da upotreba društvenih medija negativno utiče na psihosocijalno ponašanje i akademski učinak. Autori rada smatraju da je potrebno da se roditelji, nastavnici angažuju u cilju adekvatnije

organizacije slobodnog vremena učenika. Eke i Signh (2018) su realizovali istraživanje na uzorku od 18 učesnika. Kao instrument za dobijanje podataka korišćen je dubinski intervju. Studija je otkrila kako školski menadžeri koriste društvene mreže kao alat za prikupljanje informacija i kao mehanizam podrške u upravljanju nasiljem u školama u srednjim školama. Informacije koje menadžeri škola prikupljaju putem društvenih mreža omogućavaju im da razviju strategije intervencije u srednjim školama koje smanjuju nasilje u školama i stvaraju školsku klimu koja promovise nastavu i učenje.

4. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

4.1. Problem i predmet istraživanja

Sajber nasilje ostavlja brojne i dugotrajne posljedice na samu ličnost učenika. Bez sumnje, možemo reći da sajber nasilje ima negativan uticaj na samopouzdanje učenika, koji su žrtve ove forme nasilja. Sajber nasilje utiče na cjelokupno ponašanje, razvijanje, kao i život osobe koja je žrtva (Smith i sar., 2008).

U cilju prevencije sajber nasilja, potrebno je da porodica i škola aktivno sarađuju. Uloga saradnje porodice i škole u cilju prevencije sajber nasilja podrazumijeva rješavanje problema zajedničkim radom roditelja i prosvjetnog radnika, a može se odnositi i na edukaciju učenika i roditelja kako bi mogli prepoznati oblike sajber nasilja i njegove negativne aspekte koje ono proizvodi u odnosu na dijete.

Predmet našeg istraživanja predstavlja sagledavanje i procjenjivanje uticaj sajber nasilja na kvalitet socijalizacije učenika u trećem ciklusu osnovne škole.

4.2. Ciljevi i zadaci istraživanja

Primjetno je da je sajber nasilje sve više zastupljeno u trećem ciklusu osnovne škole. Na bazi dobijenih rezultata, mogu se navesti određene preporuke i prijedlozi u cilju prevencije sajber nasilja u trećem ciklusu osnovne škole. Sajber nasilje se smanjuje kada se promoviraju principi tolerancije i poboljša komunikacija i interakcija među učenicima. U svakom slučaju, komunikacija se pokazala kao efikasan resurs za razvoj alternativa nasilju sve dok omogućava učenicima da nauče da mirno rješavaju sukobe i da na adekvatan način iskažu svoje tenzije ili neslaganja (Jalon, 2005). Ovim istraživanjem želimo da utvrdimo uticaj sajber nasilja na socijalizaciju učenika u trećem ciklusu osnovne škole.

Shodno prethodno navedenom, postavimo glavni cilj istraživanja, koji glasi:

- Utvrditi kakav je uticaj sajber nasilja na kvalitet socijalizacije učenika u trećem ciklusu osnovne škole u crnogorskom kontekstu.

Da bi se ostvario postavljeni cilj, moraju se realizovati sljedeći istraživački zadaci:

- Utvrditi na koji način se odvija sajber nasilje u trećem ciklusu osnovne škole.
- Utvrditi kakav je uticaj sajber nasilja na socijalnu interakciju učenika u trećem ciklusu osnovne škole po procjeni naših ispitanika.
- Utvrditi da li pedagoško-psihološka služba organizuje aktivnosti u cilju prevencije sajber nasilja u trećem ciklusu osnovne škole.
- Utvrditi da li nastavnici saraduju sa roditeljima u cilju prevencije sajber nasilja u trećem ciklusu osnovne škole.

4.3. Hipoteze istraživanja

Hipoteze čija će se istinitost utvrditi istraživanjem, proizilaze iz problema istraživanja, a nastale su na osnovu rezultata ranijih istraživanja i razmišljanja na datu temu.

U skladu sa definisanim ciljevima istraživanja, postavljena je glavna hipoteza:

- Pretpostavlja se da sajber nasilje (prijetnje, vrijeđanje, lažno predstavljanje) ima negativan uticaj na kvalitet socijalizacije učenika u trećem ciklusu osnovne prema procjeni naših ispitanika.

U skladu sa definisanim zadacima istraživanja, postavljene su sljedeće sporedne hipoteze:

- Pretpostavlja se da se sajber nasilje u trećem ciklusu osnovne škole odvija preko aktuelnih društvenih mreža (Facebook, Instagram).
- Pretpostavlja se da sajber nasilje ometa socijalnu interakciju učenika u trećem ciklusu osnovne škole.
- Pretpostavlja se da pedagoško-psihološka služba organizuje aktivnosti u cilju prevencije sajber nasilja u trećem ciklusu osnovne škole.
- Pretpostavlja se da nastavnici saraduju sa roditeljima u cilju prevencije sajber

nasilja u trećem ciklusu osnovne škole.

4.4. Operacionalizacija varijabli

Varijabla je karakteristika, svojstvo, obilježje neke pojave koja se mijenja ili varira. Nezavisna varijabla se shvata kao karakter, osobina ili faktor koji istraživač namjerno unosi radi utvrđivanja njenog dejstva na neku drugu zavisnu varijablu.

Nezavisne varijable u ovom istraživanju su: sajber nasilje, društvene mreže, socijalna interakcija, aktivnosti prevencije, saradnja nastavnika i roditelja.

Zavisna varijabla je posljedica ili efekat djelovanja nezavisno promjenljive na zavisno promjenljivu.

Zavisna varijabla istraživanja je: kvalitet socijalizacije učenika u trećem ciklusu osnovne škole.

4.5. Karakter i značaj istraživanja

Smisao samog istraživanja jeste da nam ukaže na važnost razumijevanja i suočavanja sa problemom sajber nasilja, te istaći važnost njegovog uticaja na socijalizaciju djece u trećem ciklusu osnovne škole.

U odnosu na karakter, ovo istraživanje spada u primijenjena istraživanja, što znači da se znanja stečena teorijskim istraživanjima koriste kako bi se doprinijelo praksi.

Istraživanje ima teorijski i praktični značaj. Teorijski značaj ogleda se teorijskom razumijevanju fenomena sajber nasilja i njegovog uticaja na socijalizaciju učenika u trećem ciklusu osnovne škole. Takođe, teorijski značaj se ogleda i u proširivanju postojeće stručne literature vezane za ovaj kompleksni problem, kao i u prikupljanju podataka za obuhvatnije istraživanje ovog problema. Praktični značaj istraživanja se ogleda u mogućnostima obavještavanja šire javnosti o ovom problemu istraživanja. Istraživanje može doprinijeti

povećanju svijesti o sajber nasilju i njegovom uticaju na socijalizaciju učenika, kao i sticanju saznanja koja se mogu koristiti u praksi.

4.6. Populacija i uzorak istraživanja

Uzorak ovog istraživanja čine učenici i nastavnici. Uzorkom je obuhvaćeno 120 učenika trećeg ciklusa iz Osnovnih škola „Radojica Perović“, „21.maj“ i „Marko Miljanov“ iz Podgorice, kao i 70 nastavnika iz prethodno spomenutih škola.

Uzorak sadrži elemente namjernog i prigodnog uzorka. Namjernog u smislu da su uzorkom obuhvaćeni učenici i nastavnici kao ciljana populacija. Prigodnog u smislu da su obuhvaćeni ispitanici koji su u trenutku prikupljanja podataka bili dostupni.

Osnovni podaci koji ukazuju na uzorak ispitanika koji čine ovo istraživanje je sadržan u tabelama broj 1 i 2.

Tabela br.1. Struktura učenika po polu.

<i>Odrednica uzorka</i>	<i>Frekvencija</i>	<i>Procenti %</i>
pol učenika		
Muški	46	61,76%
Ženski	74	38,33%

Tabela br 2. Struktura nastavnika prema polu.

<i>Odrednica uzorka</i>	<i>Frekvencija</i>	<i>Procenti %</i>
pol nastavnika		
Muški	34	48,57%
Ženski	36	51,42%

4.7. Metode, tehnike i instrumenti istraživanja

Provjera postavljenih istraživačkih hipoteza, implicira primjenu kvantitativnih i kvalitativnih naučno-istraživačkih metoda. Ipak, treba naglasiti posebno značaj kvalitativnih metoda jer omogućavaju detaljnije istraživanje uticaja sajber nasilja na kvalitet socijalizacije učenika u trećem ciklusu osnovne škole. U istraživanju ćemo primijeniti anketni upitnik za učenike i fokus grupni intervju za nastavnike. U upitniku će biti 11 pitanja zatvorenog, kombinovanog i otvorenog tipa. Grupni intervju sadržaće četiri fokus polja, koja će biti usklađena sa postavljenim hipotezama, i biće sprovedeni u tri različite škole. Jedna škola će biti podijeljena na tri fokus grupe, koje će u prosjeku brojati po 8-10 nastavnika. Mišljenja nastavnika o ponuđenim pitanjima ćemo sumirati i izdvojiti ona koja budu dominirala u fokus grupama od strane najvećeg broja ispitanika. Rezultate dobijene anketnim upitnikom, predstavimo u formi tabela i analizirati tekstualno u skladu sa ciljem i zadacima istraživanja.

4.8. Organizacija i tok istraživanja

Nakon proučavanja pedagoške literature, i nakon definisanja samog predmeta istraživanja, realizovano je istraživanje.

Organizacija istraživačkog rada i samo sprovođenje terenskog dijela istraživanja su ostvareni kroz samostalni napor istraživača. Prikupljanje empirijske građe je obavljeno kroz anonimni pristup (bez potpisivanja anketiranih ispitanika), čime je omogućena anonimnost ispitanika i objektivnost njihovih iskaza, a samim tim, i objektivnost cijelog istraživanja. Istraživanje je sprovedeno u tri Osnovne škole „Radojica Perović“, „21.maj“ i „Marko Miljanov“, u Podgorici, u junu 2023.godine, za relativno kratak vremenski period, u kabinetima, čime je omogućena vremenska ekonomičnost. Prije sprovođenja samog anketiranja i intervjuisanja, konsultovana je Uprava škole i vođen razgovor sa učenicima i nastavnicima, u cilju pružanja dodatnih uputstava i objašnjenja za rad.

4.9. Obrada podataka dobijenih rezultata

Nakon prikupljanja podataka, pristupljeno je njihovoj statističkoj obradi.

Za obradu podataka korišćen je statistički program IBM SPSS 20.0 (Statistic Packet for Social Science). Za obradu podataka su korišćeni relativni brojevi i to procenti kao pokazatelji strukture neke pojave i frekvencije. Rezultati istraživanja su iznijeti tabelarno (frekvencije i procenti), ali i tekstualno (u vidu komentara).

5. REZULTATI ISTRAŽIVANJA I DISKUSIJA

5.1. Prikaz i analiza istraživanja

U ovom dijelu rada ćemo prikazati rezultate do kojih smo došli istraživanjem obavljenim u tri osnovne škole u Podgorici.

U nastavku ćemo predstaviti rezultate dobijene primjenom anketnog upitnika. Na pitanja je odgovorilo 120 učenika, 46 dječaka i 74 djevojčice.

Koliko često koristiš društvene mreže?

Tabela br.3.

	Frekvencije	Procenti
često, tj. više od 4 sata dnevno	86	71,76%
rijetko, tj. manje od jednog sata dnevno	19	15,83%
nikada	15	12,41%

Iz tabele broj 3 možemo jasno primijetiti da najveći procenat ispitanika, čak 71,76%, izjavljuje da često koristi društvene mreže, odnosno više od četiri sata dnevno. Ovo visoko procentualno izražavanje upućuje na to da su društvene mreže redovna aktivnost među učenicima. Ova česta upotreba društvenih mreža može nam ukazati na njihovu važnost u svakodnevnom životu mladih, kako za komunikaciju sa vršnjacima, tako i za razmjenu informacija i zabavu. Sa druge strane, 15,83% učenika izjavljuje da društvene mreže koristi manje od jednog sata dnevno. Ovaj procenat, iako manji od prethodnog, takođe ukazuje na postojanje određenog broja učenika koji rijetko koriste društvene mreže. Razlozi za rijetko korišćenje društvenih mreža mogu biti raznovrsni, uključujući ograničenja od strane roditelja ili opreznost prema internet aktivnostima. Zanimljivo je primijetiti da postoji i grupa učenika (12,41%) koja uopšte ne koristi društvene mreže. Ovo može biti posljedica njihovih ličnih stavova prema društvenim mrežama, roditeljskih ograničenja ili potencijalnih tehničkih prepreka. Generalno gledajući, možemo reći da ovi rezultati ukazuju na široko i rasprostranjeno korišćenje interneta i društvenih mreža među učenicima u trećem ciklusu osnovne škole.

Da li bi znao/la da prepoznaš elektronsko nasilje?

Tabela br.4.

	Frekvencije	Procenti
da	68	56,67%
ne	22	18,33%
ne mogu da procijenim	30	25,00%

Kao što možemo primjetiti iz tabele broj 4, čak 56,67% učenika navodi da bi znali da prepoznaju elektronsko nasilje, pa možemo zaključiti da su oni upoznati sa time kako se ova forma nasilja manifestuje među njihovim vršnjacima, a samo njih 18,33% navodi da ne znaju da prepoznaju elektronsko nasilje. Takođe, vidimo da 25% ispitanih učenika navodi da ne mogu da procijene da li bi znali da prepoznaju sajber nasilje. Rezultati nam ukazuju na značajan broj učenika koji su svjesni u kojim formama se ispoljava elektronsko nasilje, i da znaju uopšte i da prepoznaju tu vrstu vršnjačkog nasilja. Možemo reći da je to pozitivno jer pokazuje da veći broj učenika ima osnovno razumijevanje različitih oblika ovog nasilja. Međutim, važno je shvatiti da se tehnologija brzo razvija, pa bi kontinuirana edukacija učenika, kroz različite oblike radionica i predavanja o svim oblicima elektronskog nasilja bila izuzetno korisna. Ovo bi moglo doprinijeti stvaranju sigurnijeg okruženja za sve učenike, smanjujući mogućnost da postanu žrtve, odnosno učesnici u sajber nasilju.

Jesi li ikad doživio/la neki oblik elektronskog nasilja?

Tabela br.5.

	Frekvencije	Procenti
da	34	28,33%
ne	66	55,00%
nisam siguran/na	20	16,67%

Iz tabele broj 5, primjećujemo da malo više od polovine učenika, njih 55%, navodi da nisu doživjeli neki oblik elektronskog nasilja. Sa druge strane, imamo više od trećine ispitanih učenika, njih 34, koji procjenjuju da su doživjeli neki vid elektronskog nasilja. Rezultati koji ukazuju da su neki učenici doživjeli elektronsko nasilje potvrđuju potrebu za

preventivnim mjerama u školama, kako bi se smanjila ova forma nasilja. Na osnovu tabele primjećujemo da 20 učenika navodi da nisu sigurni da li su pretrpjeli sajber nasilje. To nam ukazuje da nedostatak svijesti i informacija šta tačno predstavlja elektronsko nasilje, i u kojim oblicima se ispoljava.

Ako jesi, zaokruži koji oblik elektronskog nasilja si doživio/la.

Tabela br. 6.

	Frekvencije	Procenti
Primanje uznemirujućih poruka	6	17,65%
Pokušaj promjene lozinke	11	32,35%
Objavljivanje neistina	5	14,71%
Objavljivanje ličnih podataka	0	0,00%
Osnivanje grupa mržnje	12	35,39%
Nešto drugo	0	0,00%

Kao što možemo primijetiti, manji procenat učenika (17,65%) je doživio primanje uznemirujućih poruka. Ovaj oblik nasilja može značajno uticati na emocionalno stanje učenika, izazivajući stres i stanje anksioznosti kod njih. Gotovo trećina učenika (32,35%) je doživjela pokušaj promjene lozinke. Ovaj oblik nasilja može ukazivati na ozbiljne pokušaje hakovanja ličnih profila na društvenim mrežama, što predstavlja ozbiljnu prijetnju samoj privatnosti, kao i sigurnosti učenika na internetu. Manji broj učenika (14,71%) je doživio objavljivanje neistina o sebi na internetu, što nam ukazuje na to da ovaj oblik nasilja može ozbiljno narušiti ugled i samopouzdanje učenika, kao i izazvati neslaganje među njihovim vršnjacima. Najveći procenat učenika (35,29%) je doživio osnivanje grupa mržnje. Ovaj oblik nasilja može biti posebno štetan, jer podstiče negativne interakcije među vršnjacima i može rezultirati ozbiljnim društvenim posljedicama. Značajno je primijetiti da nijedan učenik nije doživio objavljivanje ličnih podataka. Iako je ovo pozitivno, važno je imati na umu da čak i jedan takav slučaj može imati ozbiljne posljedice po sigurnost učenika. Nedostatak slučajeva objavljivanja ličnih podataka može ukazivati na pažnju koju učenici posvećuju privatnosti i sigurnosti na internetu, ali i dalje je važno da se preduzmu mjere zaštite kako bi se očuvala sigurnost svih učenika. Posebno zabrinjava visok procenat učenika

koji su doživjeli osnivanje grupa mržnje, kao i pokušaj promjene lozinke. Ovi oblici nasilja mogu imati jake emocionalne, socijalne i psihološke posljedice na sve učenike.

Ukoliko si doživio/la elektronsko nasilje, napiši kako si se osjećao/la.

Tabela br. 7.

	Frekvencije	Procenti
Posramljeno	12	35,29%
Tužno i bespomoćno	6	17,65%
Ljuto	4	11,76%
Izgubio povjerenje u druge	11	32,35%
Depresivno	1	2,94%

Na osnovu tabele broj 7, možemo vidjeti da najveći procenat učenika (35,29%) koji su doživjeli elektronsko nasilje izjavljuje da su se osjećali posramljeno. Ovaj rezultat ukazuje na to da su učenici doživjeli osjećaj sramote i poniženja usljed elektronskog nasilja koje su pretrpjeli. Takvo osjećanje može imati jake i dugotrajne emocionalne posljedice, uključujući narušeno samopouzdanje i samopoštovanje. Manji procenat učenika (17,65%) izjavljuje da su se osjećali tužno i bespomoćno. Osjećaj bespomoćnosti može uticati na sposobnost učenika da se nose sa stresom i izazovima. Primjećujemo da 11,76% učenika izjavljuje da su se osjećali ljuto. Ljutnja može biti uobičajena reakcija na nasilje, a ukoliko je ona pretjerana, može dovesti do konflikata i dodatnih problema među vršnjacima. Takođe, značajan procenat učenika (32,35%) navodi da su izgubili povjerenje u druge nakon što su doživjeli elektronsko nasilje. Ovo ukazuje na ozbiljne posljedice koje takvo nasilje može imati na međuljudske odnose i sposobnost učenika da vjeruju drugima. Manji broj učenika (2,94%) izjavljuje da su se osjećali depresivno. Ovaj rezultat ukazuje na emocionalne reakcije koje mogu biti povezane sa ozbiljnim i dugotrajnim posljedicama na mentalno zdravlje učenika. Na osnovu ovih rezultata, vidimo da se posramljivanje ističe kao dominantna emocionalna reakcija, što može ukazivati na ozbiljne izazove u održavanju zdravih emocija. Takođe, izgubljeno povjerenje u druge je značajna posljedica, što može uticati na socijalne konekcije i interakcije među vršnjacima.

Da li smatraš da elektronsko nasilje može da utiče na odnos sa prijateljima?

Tabela br.8.

	Frekvencije	Procenti
da	90	75,00%
ne	5	4,17%
nisam siguran/na	25	20,83%

Iz tabele broj 8 možemo vidjeti da visok procenat učenika (75,00%) smatra da elektronsko nasilje može uticati na odnos sa prijateljima. Ovaj rezultat jasno ukazuje na to da elektronsko nasilje ima značajan uticaj na međuljudske odnose učenika. Povezanost između elektronskog nasilja i narušavanja odnosa sa prijateljima nam ukazuje na duboke i dugotrajne posljedice sajber nasilja na socijalni život učenika. Dalje, mali procenat učenika (4,17%) ne smatra da elektronsko nasilje može uticati na odnos sa prijateljima. Neki učenici (20,83%) nisu sigurni da li je elektronsko nasilje utiče na odnos sa prijateljima. Ovaj rezultat može ukazivati na nedostatak razumijevanja o tome kako elektronsko nasilje može uticati na njihove međuljudske veze. Tako da na osnovu odgovora naših ispitanika možemo zaključiti da elektronsko nasilje ima ozbiljan uticaj na odnose učenika sa njihovim prijateljima. Odnosi sa prijateljima su važan dio socijalne interakcije učenika, a narušavanje tih odnosa može dovesti do povlačenja u sebe, izbjegavanja socijalnih interakcija, druženja, kao i smanjenja samopouzdanja i samopoštovanja kod učenika.

Smatraš li da zaposleni u školi (nastavnici, pedagozi i psiholozi) pružaju dovoljno podrške učenicima u vezi elektronskog nasilja?

Tabela br.9.

	Frekvencije	Procenti
da	95	79,10%
ne	6	5,00%
nisam siguran/na	19	15,83%

Na osnovu tabele broj 9, možemo primijetiti da 79,10% ispitanih učenika smatra da škola, odnosno nastavnici i psihološko-pedagoška služba, pružaju dovoljno podrške

učenicima u vezi sajber nasilja, što nam ukazuje na to da većina ispitanih učenika smatra da u njihovoj školi postoji određen nivo podrške i edukacije kako bi se suočili s problemom elektronskog nasilja. Sa druge strane, vidimo da manji procenat učenika (15,83%) izjavljuje da nisu sigurni da li škola (nastavnici i pedagoško-psihološka služba) pruža dovoljno podrške učenicima u vezi elektronskog nasilja. Ovaj odgovor nam može ukazivati na nesigurnost učenika u vezi sa ovom temom i može ukazivati na potrebu za boljom komunikacijom između školskog osoblja i učenika. Osim toga, vidimo da manji procenat učenika (5,00%) izjavljuje da ne smatraju da škola, uključujući nastavnike, pedagoge i psihologe, pružaju dovoljno podrške učenicima u vezi sajber nasilja, što nam može ukazivati na potrebu za dodatnim razmatranjem i unaprijeđenjem mjera podrške od strane nastavnika i psihološko-pedagoške službe. Važno je da škola kontinuirano prati efikasnost svojih mjera prevencije sajber nasilja, kao i da radi na podizanju svijesti učenika o raspoloživim resursima i mjerama prevencije i podrške.

Jesu li ti roditelji ikada postavljali pravila oko korišćenja interneta?

Tabela br.10.

	Frekvencije	Procenti
svakodnevno postavljaju	44	36,67%
ponekad, ne baš svaki dan	28	23,33%
nikada	48	40,00%

Rezultati nam pokazuju da je 36,67% učenika izjavilo da im njihovi roditelji svakodnevno postavljaju pravila u vezi korišćenja interneta, pa možemo zaključiti da postoji značajan broj roditelja koji su svakodnevno uključeni u nadgledanje i upravljanje online aktivnostima svoje djece. Dalje, imamo 23,33% učenika koji su naveli da im njihovi roditelji ne postavljaju svaki dan pravila oko korišćenja interneta. Ovaj odgovor nam može ukazivati na to da postoji manji broj roditelja koji su manje strogi u postavljanju pravila ili koji možda nisu dovoljno upućeni u potrebu za svakodnevnom kontrolom aktivnosti njihove djece na društvenim mrežama. Rezultati nam takođe pokazuju da je 40% učenika izjavilo da njihovi roditelji nikada nisu postavljali pravila u vezi korišćenja interneta. Ovaj rezultat nam može ukazivati na nedostatak roditeljske kontrole ili nedovoljno razumijevanje potencijalnih opasnosti koje su povezane sa korišćenjem interneta i društvenih mreža. Dok određeni

roditelji svakodnevno postavljaju pravila, odnosno vrše nadzor, kako bi zaštitili svoju djecu od potencijalnih rizika online svijeta, drugi to rade ponekad ili nikada. Ovo naglašava važnost edukacije roditelja o potencijalnim opasnostima i strategijama zaštite na internetu, kako bi se osigurala sigurnija online sredina za djecu. Djecu je važno svakodnevno podsticati na sigurno korišćenje interneta i društvenih mreža, razgovarati sa njima i pružati im podršku. Osim toga, bitno je da roditelji svakodnevno kontrolišu, odnosno da budu upućeni u to kakav sadržaj njihova djeca objavljuju na društvenim mrežama.

5.2. Analiza fokus grupnog intervjua

U ovom dijelu našeg rada, prikazaćemo analizu fokus grupnog intervjua sa nastavnicima, koji je pružio uvid u njihove percepcije i iskustva u vezi sa sajber nasiljem i njegovim uticajima na kvalitet socijalizacije učenika trećeg ciklusa osnovne škole. Kroz ovu diskusiju, detaljnije smo istražili kako nastavnici doživljavaju problem sajber nasilja, kako ga prepoznaju i kako shvataju njegov uticaj na učenike.

U skladu sa ciljevima našeg istraživanja, fokus grupni intervjui su sprovedeni u tri različite osnovne škole. Ispitanike iz svake škole smo podijelili u manje grupe, pri čemu je svaka grupa sadržala od 8-10 nastavnika, kako bi se doprinijelo boljem razumijevanju stavova nastavnika o sajber nasilju, njegovom uticaju na kvalitet socijalizacije učenika, kao i o mjerama koje se preduzimaju u cilju prevencije.

I MOGUĆI UTICAJI SAJBER NASILJA

U svim ispitivanim grupama, većina nastavnika je istakla da sajber nasilje obuhvata različite oblike zlostavljanja putem interneta i društvenih mreža. Neki nastavnici su ga opisali kao prijetnje, vrijeđanje, širenje netačnih informacija ili objavljivanje ličnih podataka sa ciljem nanošenja štete određenoj osobi. Jedan ispitanik iz OŠ „21.maj“ nam je rekao:

“Sajber nasilje se manifestuje kroz različite oblike, kao što su prijetnje putem poruka ili objavljivanje različitih kompromitujućih fotografija na društvenim mrežama, a mislim da je to ozbiljan problem i da ga je teško ispratiti” (M.N. OŠ „21.maj“).

Nastavnici su podijelili svoja mišljenja o uticaju sajber nasilja na odnose među učenicima, pa tako, možemo naglasiti da većina nastavnika ističe da sajber nasilje može značajno narušiti odnose među vršnjacima. Određeni broj nastavnika je primjetio da se žrtve sajber nasilja osjećaju povrijeđeno, posramljeno, i da se većinom povlače u sebe, što može rezultirati smanjenjem komunikacije i povjerenja među učenicima.

“Vidimo da sajber nasilje ostavlja emocionalne posljedice na učenike koji su izloženi sajber nasilju. To može dovesti do osjećaja povučenosti i izolacije, što može narušiti njihove odnose sa vršnjacima“ (A.V. OŠ „21.maj“).

Dalje, neki nastavnici su naveli da sajber nasilje, ukoliko se odmah ne suzbije, može dovesti do ozbiljnih podjela i konflikata unutar školske zajednice.

“Učenici koji su suočeni sa ovim oblikom nasilja se osjećaju nesigurno, i ako ne reagujemo na vrijeme, to može stvoriti duboke podjele unutar školske zajednice“ (D.L. OŠ „Radojica Perović“).

“Ne smijemo potcjenjivati sajber nasilje. Ako se ne reaguje na vrijeme, može se produbiti i to može narušiti međusobno povjerenje u školi. Ovo može dovesti do konflikata među učenicima, što je nešto čemu se svakako moramo suprotstaviti“ (S.L. OŠ „Radojica Perović“).

II UTICAJ SAJBER NASILJA NA KVALITET SOCIJALIZACIJE UČENIKA

Nastavnici su izrazili izrazitu zabrinutost kada je u pitanju uticaj sajber nasilja na kvalitet socijalizacije učenika u trećem ciklusu osnovne škole. Većina nastavnika je istakla da učenici koji su bili žrtve sajber nasilja često pokazuju znakove povučenosti, nesigurnosti i izbjegavanja socijalnih interakcija. Jedan od nastavnika je istakao:

“Primijetio sam da učenici koji su bili izloženi sajber nasilju često postaju povučeni i nesigurni u socijalnim interakcijama” (T.T. OŠ „Marko Miljanov“). Druga nastavnica je dodala:

“Slažem se sa kolegom, i smatram da to može ozbiljno narušiti njihovu sposobnost narušavanja zdravih međuljudskih odnosa” (S.M. OŠ „Marko Miljanov“).

“Smatram da je veoma važno da se sajber nasilje suzbije, i to što prije. Ako se detaljnije svi zajedno ne posvetimo prevenciji i reagovanju na vrijeme, to može dovesti do dubokih podjela unutar škole” (J.V. OŠ „21.maj“).

“Ja, kao nastavnik, moram reći da sam izuzetno zabrinuta zbog sve prisutnijeg vrijeđanja i lažnog predstavljanja na društvenim mrežama među našim učenicima. To je zbilja ozbiljan problem koji može ostaviti baš ozbiljne posljedice kada je socijalizacija učenika u pitanju” (M.N. OŠ „Radojica Perović“).

III SAJBER NASILJE I DRUŠTVENE MREŽE

Nastavnici su istakli da su društvene mreže postale ključni mehanizmi za širenje sajber nasilja, posebno na platformama kao što su Facebook, Instagram i Tik-Tok.

“Nasilje na Tik-Toku je postalo zabrinjavajuće često među našim učenicima. Ova platforma je postala prostor za širenje negativnih interakcija i mislim da je omogućila i doprinijela širenju elektronskog nasilja među djecom” (V.S. OŠ „Marko Miljanov“).

“Fejsbuk je postao teren za otvoreno nasilje među učenicima. Njegova popularnost omogućava brzo širenje negativnih poruka i omalovažavanja među vršnjacima” (S.R. OŠ „21.maj“).

“Mislim da je Tik-Tok društvena mreža koja danas sve više “promoviše” sajber nasilje, odnosno da je učenici nerijetko koriste da bi nanijeli štetu svojim vršnjacima” (J.N. OŠ „21.maj“).

“Sajber nasilje putem društvenih mreža je postalo veoma često, nažalost, a njegovi efekti se lako šire među učenicima, pogotovo u trećem ciklusu” (S.P. OŠ „Radojica Perović“).

“Nedavno smo imali situaciju u školi, gdje je jedan učenik devetog razreda postao meta kontinuiranog vrijeđanja putem anonimnog profila na Instagramu. Te poruke su se brzo raširile među učenicima i izazvale ozbiljan konflikt. Primijetio sam da se, nakon ovog incidenta, učenik zaista povukao u sebe, i naravno da smo se svi angažovali kako bi mu pomogli” (T.K. OŠ „21.maj“).

“Syjedoci smo da se na društvenim mrežama djeca svakodnevno vrijeđaju, omalovažavaju, ponižavaju. Ne znam šta bih rekla...To stvarno ostavlja dubok emocionalni

i socijalni trag na našim mladim umovima. Moramo se ujediniti svi zajedno i uključiti u aktivnu borbu protiv ovih negativnih pojava na društvenim platformama” (J.J. OŠ „Marko Miljanov“).

“Primijetila sam da se digitalno nasilje pretežno dešava putem društvenih mreža. Činjenica da su društvene mreže postale osnovno područje djelovanja učenika, je posebno zabrinjavajuća“ (L.S. OŠ „Radojica Perović“).

Na osnovu diskusije među nastavnicima, možemo reći da su efekti sajber nasilja posebno zabrinjavajući zbog brzine širenja ove forme nasilja putem društvenih mreža. Nastavnici su takođe primjetili da su incidenti sajber nasilja često prisutni u školskom okruženju i da imaju potencijal da stvore ozbiljne posljedice po žrtvu sajber nasilja, ali i po cijelu školsku zajednicu.

S obzirom na to da su društvene mreže danas sve više prisutne i popularnije među učenicima, nastavnici su naglasili značaj edukacije učenika o sigurnom korišćenju interneta i društvenih mreža. Oni su se složili da je neophodno da se učenicima pruže informacije o rizicima online interakcija, kao i o posljedicama sajber nasilja. Jedan nastavnik je istakao:

“Edukacija učenika o sigurnom korišćenju interneta je ključna. Moramo pomoći djeci da razumiju posljedice sajber nasilja” (A.A. OŠ „21.maj“).

Komentari nastavnika ukazuju na potrebu za cjelovitim pristupom prevenciji sajber nasilja, uključujući i edukaciju o sigurnom korišćenju društvenih mreža, kako bi se omogućilo učenicima da prepoznaju i adekvatno reaguju na negativne online interakcije.

IV SAJBER NASILJE I OMETANJE SOCIJALNE INTERAKCIJE UČENIKA

Nastavnici su tokom intervjuja iznosili konkretne primjere kako sajber nasilje negativno utiče na socijalnu interakciju učenika, pa je tako jedna nastavnica istakla:

“Primjetila sam da su učenici koji su pretrpjeli bilo kakav vid elektronskog nasilja, a nažalost nije ih mali broj, postali pažljiviji i oprezniji u svakodnevnoj komunikaciji sa drugovima. Zabrinuti su da će njihove izjave moći da budu iskorišćene protiv njih” (E.Č. OŠ „21.maj“). Druga nastavnica je dodala:

“Ova njihova opreznost može dovesti do potpune izolacije ili do smanjenja njihovog samopouzdanja” (V.V. OŠ „21.maj“).

“Osjećaj neprijatnosti i straha zbog mogućih negativnih reakcija drugih učenika, može dovesti do toga da se žrtve sajber nasilja potpuno povuku u sebe, da izbjegavaju socijalne interakcije sa drugim učenicima” (S.B. OŠ „Radojica Perović“).

Sajber nasilje može dovesti do ozbiljnog narušavanja međuljudskih odnosa i do izolacije, što ukazuje na potrebu za boljom podrškom i intervencijama u slučaju sajber nasilja.

V ULOGA PEDAGOŠKO-PSIHOLOŠKE SLUŽBE I SARADNJA ŠKOLE SA RODITELJIMA

Nastavnici su istakli da pedagoško-psihološka služba ima važnu ulogu kada je u pitanju prevencija sajber nasilja.

“Mogu reći da u našoj školi, PP služba često organizuje edukativne radionice o svim vrstama vršnjačkog nasilja, pa tako i o sajber nasilju, i zaista smatram da to rade na profesionalan način” (A.J. OŠ „Marko Miljanov“).

“Kroz dosadašnje aktivnosti koje je PP služba u našoj školi sprovodila, mislim da su učenici postali svjesniji rizika koje digitalno okruženje nosi sa sobom” (S.M. OŠ „Radojica Perović“).

“Mislim da je bitno i da se često vode individualni razgovori sa učenicima, u cilju edukacije o posljedicama sajber nasilja. Ne znam da li se praktikuje u našim školama” (I.S. OŠ „21.maj“).

“Ja mislim da bi trebalo organizovati recimo redovne edukativne sesije o bezbjednosti na internetu od strane psihološko-pedagoške službe” (V.H. OŠ „21.maj“).

“Naša škola ima jasne smjernice i uputstva koji su konstruisani od strane psihologa škole, a koji pokazuju kako da postupamo u slučaju sajber nasilja” (M.K. OŠ „Marko Miljanov“).

“Ove godine sam zajedno sa psihološkinjom naše škole, držala radionicu o sajber nasilju za učenike VII razreda, i mislim da smo im kroz tu radionicu pružile dosta korisnih informacija kada je u pitanju pružanje podrške žrtvama sajber nasilja. Učenici su bili jako motivisani i zainteresovani” (J.Č. OŠ „Radojica Perović“).

Takođe, nastavnici su pozitivno ocijenili aktivnosti koje je pedagoško-psihološka služba sprovodila u njihovim školama, ali su se složili sa činjenicom da se te aktivnosti moraju unaprijediti i što češće realizovati. Takođe, istakli su važnost njihove saradnje sa roditeljima kao ključnog faktora u prevenciji sajber nasilja. Oni su se složili da roditelji imaju ključnu ulogu u edukaciji djece u vezi sa korišćenjem interneta i društvenih mreža. Jedna nastavnica je istakla:

“Smatram da je saradnja sa roditeljima od suštinskog značaja. Prvo, naravno, roditelji moraju biti informisani o potencijalnim rizicima u digitalnom okruženju, kako bi onda mogli da zaštite svoju djecu” (J.L. OŠ „Marko Miljanov“). Druga nastavnica je dodala:

“U našoj školi organizujemo radionice za roditelje na kojima im pružamo informacije o sajber nasilju i savjete o tome kako da zaštite svoju djecu” (S.S. OŠ „21.maj“).

“Redovno razgovaramo sa roditeljima naših učenika o svim pitanjima koja su vezana za sve oblike nasilja, pa tako i za digitalno nasilje” (S.P. OŠ „Marko Miljanov“).

“Ja često sugerišem roditeljima da postavljaju svojoj djeci pravila za sigurno korišćenje interneta, da vode računa o tome šta njihova djeca objavljuju na društvenim platformama. Zaista smatram da imam odličnu komunikaciju sa njima” (D.D. OŠ „Radojica Perović“). Druga nastavnica je dodala:

“Imam dobru komunikaciju sa roditeljima svojih učenika, i mislim da je baš bitno da i roditelji budu upućeni u sadržaje koje njihova djeca objavljuju” (V.S. OŠ „Radojica Perović“).

“Saradnja nastavnika, psihologa, pedagoga i roditelja je svakako ključna za prevenciju elektronskog nasilja” (T.T. OŠ „21.maj“).

Dakle, možemo istaći da su nastavnici saglasni da uspješna saradnja između pedagoško-psihološke službe, nastavnika, roditelja i lokalne zajednice, može stvoriti uspješne mjere za prevenciju sajber nasilja. Ovakav pristup omogućava da se učenici adekvatno edukuju i da im se pruži dodatna podrška, kako bi se smanjili rizici sajber nasilja i unaprijedila socijalizacija učenika koji su žrtva sajber nasilja u školskoj zajednici.

6. ZAVRŠNA RAZMATRANJA I ZAKLJUČCI

Nasilje predstavlja svaki oblik ponašanja koje ima za cilj namjerno povređivanje ili nanošenje bola drugoj osobi, bilo psihičkog ili fizičkog. Vrlo je poznato i u praksi potvrđeno da je vršnjačko nasilje vrlo česta pojava u osnovnim školama. Ne može se zanemariti činjenica da se veliki broj učenika svakodnevno nađe u situaciji da je žrtva ili počinitelj nekog oblika vršnjačkog nasilja. Sajber nasilje je široki društveni problem pred kojim se ne smiju zatvoriti oči. Mora se pronaći i razviti strategija za prepoznavanje, a nakon toga i prevazilaženje tj. eliminisanje vršnjačkog nasilja u školama. Sajber nasilje ima ozbiljan i snažan uticaj na cjelokupnu ličnost djeteta, utiče na fizičko, ali i na psihičko stanje učenika. Taj uticaj izaziva razne promjene i ostavlja razne posljedice koje su veoma različite i mogu trajati veoma dugo.

U našem istraživanju smo analizirali kako sajber nasilje utiče na kvalitet socijalizacije učenika u trećem ciklusu osnovne škole. Takođe, ispitali smo da li se sajber nasilje odvija preko aktuelnih društvenih mreža, kao i ulogu psihološko-pedagoške službe i roditelja u prevenciji sajber nasilja.

Kako bi se provjerila glavna hipoteza, prema kojoj se očekivalo da sajber nasilje ima negativan uticaj na kvalitet socijalizacije učenika trećeg ciklusa osnovne škole, kvalitativno smo analizirali odgovore ispitanika na pitanja iz anketnog upitnika i fokus grupnog intervjua, i došli smo do rezultata koji su nam ukazali da sajber nasilje negativno utiče na kvalitet socijalizacije učenika u trećem ciklusu osnovne škole. Ispitanici su naglasili da učenici koji su bili žrtve elektronskog nasilja, imaju poteškoće u sklapanju prijateljstava, kao i manjak samopouzdanja i samopoštovanja. Osim toga, istakli su da se učenici koji su žrtve sajber nasilja nerijetko povlače u sebe, što može negativno uticati na njihove socijalne interakcije. Elektronsko nasilje takođe ima uticaj na međuljudske odnose učenika, s obzirom na visok procenat onih učenika koji smatraju da sajber nasilje negativno utiče na odnose sa prijateljima.

Za provjeru sporedne hipoteze prema kojoj se očekivalo da se sajber nasilje odvija preko aktuelnih društvenih mreža, analizirali smo odgovore naših ispitanika i došli do rezultata koji su nam potvrdili ovu hipotezu. Naime, rezultati su pokazali da naši ispitanici smatraju da se digitalno nasilje najčešće odvija putem društvenih mreža, kao što su

Facebook, Instagram ili Tik-Tok. Dakle, moramo naglasiti važnost edukacije učenika i njihovih roditelja o sigurnom korišćenju društvenih mreža. Takođe, dobijeni rezultati nam su nam potvrdili sporednu hipotezu prema kojoj se očekivalo da sajber nasilje zaista ometa socijalnu interakciju učenika. Dalje, ispitanici su složili da pedagoško-psihološka služba ima značajnu ulogu u prevenciji sajber nasilja. Kroz analizu odgovora, primjećeno je da su ispitanici naglasili važnost edukativnih radionica, prezentacija i razgovora sa učenicima. Takođe, naglašena je i uloga saradnje škole sa roditeljima, a sve u cilju prevencije digitalnog nasilja.

Kao generalni zaključak, možemo reći da su rezultati potvrdili da je sajber nasilje prisutno u osnovnim školama, i da značajno ometa kvalitet socijalizacije učenika u trećem ciklusu osnovne škole. Takođe, to je problem koji se ne smije ignorisati, s obzirom na njegove posljedice na međuljudske odnose, kao i na sami socijalni, ali i emocionalni razvoj učenika u osnovnim školama. Od suštinskog značaja je edukacija učenika i roditelja o rizicima i opasnostima koje digitalni svijet nosi sa sobom, kao i zajednička saradnja škole, nastavnika, psihologa, pedagoga, roditelja i lokalne zajednice u cilju prevencije sajber nasilja. Samo njihovim zajedničkim angažovanjem se može stvoriti zdrava socijalna i društvena sredina za razvoj djece.

Kada su u pitanju prijedlozi za buduća istraživanja, mislimo da bi primjena kvalitativne istraživačke paradigme u istraživanju ove teme (kroz, na primjer, fokus grupne intervjuje ili individualne intervjuje sa učenicima), mogla doprinijeti rasvjetljavanju nekih aspekata ove teme koji ne mogu biti obuhvaćeni i ispitani anketnim upitnikom. Upravo ovo smatramo i svojevrsnim ograničenjem našeg istraživanja. Takođe, kao potencijalno ograničenje našeg istraživanja možemo navesti i veličinu uzorka, tako da bi u perspektivi bilo uputno uraditi proširivanje uzorka na veći broj nastavnika i učenika, što bi omogućilo dobijanje pouzdanijih rezultata o ovom predmetu istraživanja.

S obzirom na to da je u Crnoj Gori rađeno relativno malo istraživanja koja su se bavila ovom tematikom, procjenjujemo da smo na neki način u nedostatku empirijskih podataka koji bi nam mogli u početnim fazama pomoći da se preciznije i adekvatnije u istraživačkom kontekstu konstruišu istraživački instrumenti, i da se upoređivanjem sa nekim drugim istraživanjima provjere i rezultati našeg istraživanja.

LITERATURA

1. Babić-Čikeš, A., Milić, M., Šincek, D. & Tomašić.Humer, D. (2016). *Priručnik za voditelje programa prevencije nasilja putem interneta*. Osijek: Filozofski fakultet u Osijeku.
2. Bjelošević, E. Bjelošević, S i Hadžikapetanović, H. (2020). Peer violence as a problem of the modern society. *Psychiatria Danubina*, 32 (3), 371-377.
3. Buljan Flander, G., Krmek, M., Borovec, K. i Muhek, R. (2007). *Nasilje preko interneta*. Zagreb: Poliklinika za zaštitu djeca grada Zagreba i grad Zagreb.
4. Campos, S. et.al (2015). Family-school cooperation in the context of inclusion of children with special educational needs. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 171 (1), 309 – 316.
5. Ciboci, L. (2014). Grupe mržnja na društvenim mrežama – novi oblici nasilja među djecom i mladima. u Majdak, M., I. et al. (Ur), *Nasilje na Internetu među i nad djecom i mladima* (str. 13-27). Zagreb: Društvo za socijalnu politiku.
6. Citron, D. K. (2014). *Hate crimes in cyberspace*. Harvard University Press.
7. Colorosso, B. (2014). *Nasilnik, žrtva i posmatrač*. Zagreb: Bios.
8. Cook, C. R., Williams, K. R., Guerra, N. G., Kim, T. E., & Sadek, S. (2010). Predictors of bullying and victimization in childhood and adolescence: A meta-analytic investigation. *School Psychology Quarterly*, 25(2), 65-83.
9. Corboz, J. (2018). Children's peer violence perpetration and victimization: Prevalence and associated factors among school children in Afghanistan. *Plos One* 13(2), 12-24.
10. Ćatić, R. (2003). *Porodična pedagogija*. Zenica.
11. Dake, J. A., Price, J. H., Maziarz, L., & Ward, B. (2012). Prevalence and correlates of sexting behavior in adolescents. *American Journal of Sexuality Education*, 7(1), 1-15.
12. Dinić, B. (2022). *Digitalno nasilje*. Novi Sad, RS: Filozofski fakultet u Novom Sadu.
13. Eke, C. & Singh, S. (2018). Social networking as a strategic tool in the management of school-based violence. *South African Journal of Education*, 38 (1), 23-34.

14. Ferrara, P. et.al (2019). Physical, psychological and social impact of school violence on children. *Italian Journal of Pediatrics*, 76 (1), 19-28.
15. Froeschle, J., G., Crews, C., & Li, J. (2011). *A school and technology based program: Healing families affected by cyberbullying*.
16. Harter, S. (1999). *The construction of the self: A developmental perspective*. Guilford Press.
17. Hinduja, S., & Patchin, J. W. (2018). *Bullying beyond the schoolyard: Preventing and responding to cyberbullying*. Corwin Press.
18. Ilić, M., Nikolić, R. i Jovanović, B. (2008). *Školska pedagogija*. Banja Luka. Naučna knjiga.
19. Jalón, M J. (2005). La violencia entre iguales en la adolescencia y su prevención desde la escuela. *Psicothema* 17(4), 549–558.
20. Kowalski, R. M., & Limber, S. P. (2007). Electronic Bullying Among Middle School Students. *Journal of Adolescent Health*, 41(6), S22–S30.
21. Kuzmanović, D., Lajović, B., Grujić, S. i Medenica, G. (2016). *Digitalno nasilje – prevencija i reagovanje*. Beograd, RS: Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja.
22. Langos, C. (2012) Cyberbullying: The Challenge to Define. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 15(6): 285-289.
23. Li, Q. (2006). Cyberbullying in schools: A research of gender differences. *School psychology international*, 27(2), 157-170.
24. Li, Q. (2010). Cyberbullying in High Schools: A Study of Students' Behaviour and Belifa about This New Phenomenon. *Journal of Aggression, Maltreatment, and Trauma*, 19 (4), 372-392.
25. Ljepava, N. (2011). Realno zlostavljanje u virtuelnom svijetu: prevencija i intervencija u slučajevima zlostavljanja na Internetu. *Aktuelnosti-informativni bilten udruženja stručnih radnika socijalne zaštite Republike Srbije*. 1-2, 23-33.
26. Menesini, E., Noceniti, A., Palladino, B.E. (2012). Empowering students Against Bullying and Cyberbullying: Evaluation of an Italian Peer-led Model. *International Journal of Conflicts and Violence*. 6 (2) 314-321.
27. Menesini, E., Nocentini, A., Palladino, B. E., Frisén, A., Berne, S., Ortega-Ruiz, R., Calmaestra, J., Scheithauer, H., Schultze-Krumbholz, A., Luik, P., Naruskov, K.,

- Blaya, C., Berthaud, J., & Smith, P. K. (2012). Cyberbullying definition among adolescents: A comparison across six European countries. *Cyberpsychology, Behavior and Social Networking*, 15(9), 455–463
28. Mirković, A. (2019). *Najbolje prakse podrške djeci žrtvama nasilja u digitalnom okruženju*. Save the Children in North West Balkans.
 29. Mršević, Z. (2014). *Pravna regulativa tretmana žrtava domaćeg nasilja u Republici Srpskoj*. Fond za otvoreno društvo.
 30. Olweus, D. (1992). Bullying among schoolchildren: Intervention and prevention. In: R. D. Peters, R. J. McMahon, & V. L. Quinsey (Eds.), *Aggression and Violence Throughout the Life Span* (pp. 100-125). Sage Publications.
 31. Olweus, D. (1993). *Bullying at school: What we know and what we can do*.
 32. Olweus, D. (1996). *Nasilništvo u školi*. Zagreb: Educa.
 33. Patchin, J. W., & Hinduja, S. (2006). Bullies Move Beyond the Schoolyard: A Preliminary Look at Cyberbullying. *Youth Violence and Juvenile Justice*, 4(2), 148–169.
 34. Patchin, J., Hinduja, S. (2007). Offline Consequences of Online Victimization. *Journal of School Violence*. 6(3), 89-112.
 35. Patchin, J.W. & Hinduja, S. (2010). *Cyberbullying and self-esteem*. American School Health Association.
 36. Popadić, D. (2009). *Nasilje u školama*. Beograd: Institut za psihologiju
 37. Rakočević, V. (2019). *Uloga škole u prevenciji i intervenciji vršnjačkog elektronskog nasilja- priručnik za djecu, roditelje i nastavnike*. Podgorica: Djeca Crne Gore.
 38. Roberto, A., Eden, J., Deiss, D., Savage, M., & Ramos- Salazar, L. (2017). The shortterm effects of a Cyberbullying prevention intervention for parents of middle school students. *International journal of environmental research and public health*, 14 (9), 1038.
 39. Rose, A. J., & Asher, S. R. (2004). Children's goals and strategies in response to conflicts within a friendship. *Developmental Psychology*, 40(3), 468-480.
 40. Sahin, M. (2012). The relationship between the cyberbullying/cybervictimization and loneliness among adolescents, *Children and Youth Services Review*, 34, 834-837.

41. Sesar, K. (2011). Obilježja vršnjačkog nasilja. *Ljetopis socijalnog rada*, 18 (1), 497-526.
42. Shlafer, R.(2013). Mentoring Children With Incarcerated Parents: Implications for Research, Practice, and Policy. *Family Relations* 58(5), 507-519.
43. Smith, P. K., Mahdavi, J., Carvalho, M., Fisher, S., Russell, S., & Tippett, N. (2008). Cyberbullying: Its nature and impact in secondary school pupils. *Journal of Child Psychology and Psychiatry and Allied Disciplines*, 49(4), 376–385.
44. Smith, P. K., Mahdavi, J., Carvalho, M., Fisher, S., Russell, S., & Tippett, N. (2008). Cyberbullying: Its nature and impact in secondary school pupils. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 49(4), 376-385.
45. Smith, P. K., Morita, Y., Junger-Tas, J., Olweus, D., Catalano, R., & Slee, P. (1999). *The nature of school bullying: A cross-national perspective*.
46. Smith, P., & Slonje, R. (2010). Cyberbullying: The nature and extent of a new kind of bullying. In and out of school. In S. Jimerson, S. Swearer & D. Espelage (Eds.), *Handbook of bullying in schools: An international perspective* (pp. 249-262). New York, NY: Routledge.
47. Smith, P.K., Mahdavi J., Carvalho, M., Fisher, S. Russell, S., & Tippet, N. (2008). Cyberbullying: its Nature and Impact in Secondary School Pupils. *Journal os Child Psychology and Psichiatry*, 49, 376-385.
48. Snakenborg, J., Van Acker, R., & Gable, R., A. (2011). Cyberbullying: Prevention and intervention to protect our children and youth. *Preventing School Failure: Alternative Education for Chldren and Youth*, 55 (2), 88-95.
49. Stojanović, R., & Macanović, N. (2022). *Nasilje putem interneta – cyberbullying*. Centar modernih znanja.
50. Šostar, Z. (2010). Nasilje među djecom. Dostupno na: <https://www.poliklinika-djeca.hr/publikacije/nasilje-medu-djecom-2/>
51. Umar, I. & and Idris, M. (2018). Influence of Social Media on Psychosocial Behaviour and Academic Performance of Secondary School Students. *Journal of education & Enterpreneurship*, 5 (2), 35-36.
52. UNESCO. (2007). International technical guidance on sexuality education: An evidence-informed approach.
53. Vandebosch, H., & Van Cleemput, K. (2009). Cyberbullying among youngsters: profiles of bullies and victims. *New Media & Society*, 11(8), 1349–1371.

54. Walrave, M., & Heirman, W. (2011). Cyberbullying: Predicting victimisation and perpetration. *Children and Society*, 25(1), 59–72.
55. Wei, K. Liu, Y. & Chen, S. (2022). Violent Video Game Exposure and Problem Behaviors among Children and Adolescents: The Mediating Role of Deviant Peer Affiliation for Gender and Grade Differences, 19(22), 154-165.
56. World Health Organization. (1996). *The World health report: fighting disease, fostering development / report of the Director-General*. World Health Organization.
57. Ybarra, L. et.al. (2008). Linkages Between Internet and Other Media Violence With Seriously Violent Behavior by Youth. *Pediatrics*, 122 (5), 929–937.
58. Zuković, S. , Popović i Slijepčević, S. (2019). Capacity of the Family System for Peer Violence Prevention. *The New Educational Review* 56(2), 161-171.

PRILOZI

I Anketni upitnik za učenike

Pred tobom je anketa pripremljena sa namjerom da se ispita uticaj sajber nasilja na socijalizaciju učenika. Molimo te da iskreno odgovoriš na postavljena pitanja. Dobijeni rezultati će se koristiti isključivo u naučne svrhe. Ispitivanje je anonimno.

Hvala na saradnji!

1. Pol:

1) muški 2) ženski

2. Koliko često koristiš društvene mreže?

1) često, tj. više od 5 sati dnevno

2) manje od jednog sata dnevno

3) nikada

3. Da li bi znao/la da prepoznaš elektronsko nasilje?

1) da

2) ne

3) nisam siguran/na

4. Jesi li ikad doživio/la neki oblik elektronskog nasilja?

1) da

2) ne

3) nisam siguran/na

5. Ako jesi, zaokruži koji oblik elektronskog nasilja si doživio/la:

1) primanje prijetećih i uznemirujućih poruka

2) pokušaj promjene lozinke na društvenoj mreži

3) objavljivanje neistina na društvenim mrežama

4) objavljivanje ličnih podataka

5) osnivanje grupa mržnje na društvenim mrežama u kojima si ti bio/la meta

6) nešto drugo _____

6. Ukoliko si doživio/la elektronsko nasilje, napiši kako si se osjećao/la:

7. Da li smatraš da elektronsko nasilje može da utiče na odnos sa prijateljima?

1) da

2) ne

3) nisam siguran/na

8. Da li se saosjećaš sa žrtvama elektronskog nasilja?

1) da

2) ne

3) djelimično

9. Smatraš li da zaposleni u školi (nastavnici, pedagozi i psiholozi) pružaju dovoljno podrške učenicima u vezi elektronskog nasilja?

1) da

2) ne

3) nisam siguran/na

10. Jesu li ti roditelji ikada postavljali pravila oko korišćenja interneta?

1) postavljaju svakodnevno

2) ponekad, ne baš svaki dan

3) nikada

II Protokol za fokus grupni intervju

Dobar dan svima.

Hvala vam što ste pristali da diskutujete sa mnom o sajber nasilju i o njegovom uticaju na kvalitet socijalizacije učenika u trećem ciklusu osnovne škole. Molim vas da na pitanja odgovarate bez ustručavanja, i da slobodno i objektivno iznesete vaše stavove. Ukoliko smatrate da određeni odgovor treba dopuniti, možete se nadovezati na odgovor vašeg prethodnika. Sve što kažete tokom diskusije, ostaće među nama, a prikupljeni podaci će biti anonimni, i koristiće se isključivo u istraživačke svrhe. Kako bi se osigurao kvalitet analize odgovora, fokus grupa će se auditivno snimati, a nakon transkripcije, snimak će biti uništen. Predviđeno trajanje intervjuja je 45-60min. Za sve nedoumice koje imate, tu sam, stojim vam na raspolaganju.

Hvala na saradnji!

1. Fokus polje 1: Mogući uticaji sajber nasilja

- Kako biste definisali sajber nasilje?
- Kako bi ste opisali kako se sajber nasilje manifestuje među učenicima?
- Kako mislite da sajber nasilje utiče na odnose među učenicima u vašoj školi?

2. Fokus polje 2: Uticaj sajber nasilja na kvalitet socijalizacije učenika

- Kako biste opisali svoje stavove o uticaju sajber nasilja na kvalitet socijalizacije učenika u trećem ciklusu osnovne škole?
- Da li smatrate da učenici koji su izloženi sajber nasilju pokazuju promjene u njihovoj socijalnoj interakciji? Molimo vas da obrazložite.
- Da li primjećujete da se učenici koji su bili žrtve lažnog predstavljanja na internetu povlače iz društva, imaju poteškoća u uspostavljanju prijateljstava ili imaju manjak samopouzdanja?

3. Fokus polje 3: Sajber nasilje i društvene mreže

- Smatrate li da se sajber nasilje među učenicima trećeg ciklusa odvije putem aktuelnih društvenih mreža?
- Ako smatrate, navedite putem kojih društvenih mreža, i na koji način?
- Kako biste opisali vrste sajber nasilja koje se najčešće odvijaju putem društvenih mreža kao što su Facebook i Instagram?

4. Fokus polje 4: Sajber nasilje i ometanje socijalne interakcije učenika

- Prema vašem mišljenju, na koji način sajber nasilje može da ometa socijalnu interakciju učenika? Molimo vas da navedete konkretna iskustva koja ste primjetili.
- Kako sajber nasilje može uticati na ponašanje učenika u učionici, ali i van nje?
- Da li smatrate da su učenici koji su žrtve sajber nasilja skloniji povlačenju ili izolaciji? Da li ste primijetili da imaju problema u uspostavljanju prijateljstava?

5. Fokus polje 5: Uloga psihološko-pedagoške službe i saradnja sa roditeljima

- Kako vaša škola pristupa prevenciji sajber nasilja i kakvu ulogu ima pedagoško-psihološka služba?
- Da li je pedagoško-psihološka služba u vašoj školi sprovodila aktivnosti u vezi sa sajber nasiljem?
- Kako biste ocijenili efikasnost dosadašnjih aktivnosti koje je sprovodila pedagoško-psihološka služba u prevenciji sajber nasilja?
- Da li smatrate da bi saradnja između nastavnika i roditelja mogla doprinijeti prevenciji sajber nasilja? Da li se i na koji način se ta saradnja trenutno odvija u vašoj školi?

Summary

In today's modern age, cyberbullying is becoming an increasingly serious problem, especially among students in the third cycle of elementary school. The third cycle of elementary school represents a period of exceptional importance for the process of student socialization. During this period, social skills are shaped and developed and social identities are formed. Cyberbullying can seriously disrupt the socialization process of students. The main goal of this research is to examine the impact of cyberbullying on the quality of socialization of these students, as well as to investigate potential prevention strategies. Through a combination of qualitative and quantitative research methods, data was collected from 70 teachers from the elementary schools „Radojica Perović“, „21.maj“ i „Marko Miljanov“, from Podgorica, and 120 students of the third cycle from the above-mentioned schools. The analysis of the research results provided an insight into the perception of teachers and students about cyber violence. Respondents pointed out that cyber violence can significantly affect relationships between peers, and that the pedagogical-psychological service has a significant role in education and support. Cooperation with parents is also recognized as a key factor in the prevention of cyberbullying. The findings of the research indicate the necessity of developing comprehensive strategies for the prevention of cyber violence in primary schools, which include education of students, support of pedagogical and psychological services and cooperation with parents.

Keywords: student socialization, peer violence, social networks, cyber violence, cyber violence prevention programs